

Lunds universitet

Sociologiska institutionen

# **Olika på lika villkor**

**En kvalitativ analys av särartsbegreppet i Hertha  
under åren 1919 – 1922 och 1991 – 1994**

Författare: Sara Alriksson  
Uppsats Soc 344, 41-60  
Vårterminen 2001  
Handledare: Diana Mulinari

## Abstract

Författare: Sara Alriksson

Titel: Olika på lika villkor. En kvalitativ analys av särartsbegreppet i Hertha under åren 1919 – 1922 och 1991 - 1994

Uppsats Soc 344, 41-60 p

Handledare: Diana Mulinari

Sociologiska institutionen, vårterminen 2001

Uppsatsen behandlar frågan om särartsfeministiska argument i Fredrika Bremer-förbundets tidskrift Hertha under perioderna 1919 – 1921 och 1991 – 1994. Med särartsfeminism avses åsikter och argument som hämtar sin feministiska slagkraft från uppfattningar om att olikhet mellan könen stammar från biologin och naturen. Könsskillnaderna sträcker sig också över de fysiska olikheterna och ger en särskild kvinnlighet respektive manlighet oberoende av social kontext. På grund av att könen är olika behövs både män och kvinnor inom de flesta områden, men på olika sätt. Bakgrunden och inspirationen till detta resonemang har författaren hämtat ur Nina Björks bok *Under det rosa täcket* (1996), som behandlar de nya särartsströmningar hon tycker sig se under 1990-talet. Syftet med uppsatsen är att se om och hur särartsfeministiska argument förekommer.

Problemställningen har bearbetats genom läsning av Hertha under de båda perioderna. Genom tematisering har uttrycken för särart samlats och analyserats. Dessa har sedan kopplats till några av de begrepp författaren använder sig av för beskriva sina utgångspunkter. Resultatet av analysen kan sammanfattas som att särartsfeministiska argument förekommer inom båda perioderna. Dessa tar sig uttryck på olika sätt, i de äldre årgångarna främst genom betonandet av kvinnors särskildhet. Denna särskildhet anses komplettera männens egenskaper och är nödvändig för ett gott samhälle. I de yngre årgångarna har fokus till stor del flyttats från kvinnlighet till manlighet. Där betraktas även mannen som särskild och med unika, nödvändiga egenskaper.



## Innehållsförteckning

<b>1. Inledning .....</b>	<b>3</b>
1.1 Bakgrund .....	3
1.2 Förförståelse.....	5
1.3 Syfte och frågeställning.....	6
<b>2. Metodik.....</b>	<b>6</b>
2.1 Avgränsningar.....	6
2.2 Hermeneutik.....	7
2.3 Tematisering.....	8
2.4 Urval 1919 –1922.....	9
2.5 Urval 1991 – 1994.....	9
2.6 Hertha och Fredrika Bremer-förbundet.....	11
<b>3. Begrepp och perspektiv.....</b>	<b>12</b>
3.1 Särart och likhet.....	12
3.2 Essentialism och konstruktivism.....	14
3.3 Kvinnorörelse.....	15
3.4 Feminism.....	15
3.5 Genusproduktion.....	16
3.6 Gemeinschaft och gesellschaft.....	17
<b>4. Analys.....</b>	<b>18</b>
4.1 Hertha 1919 – 1922.....	18
4.1.1 Kvinnors medborgerliga rättigheter.....	18
4.1.2 Moderlighet och hemmet.....	21
4.1.3 Arbete.....	22
4.1.4 Manlighet – en kort diskussion.....	23
4.2 Hertha 1991 – 1994.....	24
4.2.1 Framtid.....	24
4.2.2 Manlighet.....	26
<b>5. Diskussion.....</b>	<b>28</b>
5.1 Gamla Hertha.....	28
5.2 Nya Hertha.....	29
5.3 Genusproduktion.....	30
5.4 Kritik av dikotomin särart – likhet.....	30
5.5 Social särart.....	31
5.6 Särart över tid.....	31
<b>6. Avslutning.....</b>	<b>32</b>
<b>7. Litteratur och källor.....</b>	<b>33</b>
7.1 Litteratur.....	33
7.2 Periodika.....	34
7.3 Elektroniska resurser.....	34
7.4 Personlig kommunikation.....	34
7.5 Källor.....	34

# 1. Inledning

Inledningsvis tänker jag redogöra för bakgrunden till min uppsats, hur mitt ämne växte fram och med vilka förutsättningar jag påbörjade arbetet. I det här kapitlet kommer jag också att presentera mitt syfte och min frågeställning.

## 1.1 Bakgrund

Mitt val av uppsatsämne föregicks av en lång tankeprocess. Sedan länge ligger mitt intresse hos kvinnorörelsen, både rent historiskt och i dess syften och mål. Därför insåg jag snart att det var något inom detta område jag ville behandla i mitt uppsatsarbete. Genom att jag läst och inspirerats av Nina Björks bok *Under det rosa täcket* (1996) har också mitt intresse för den del av feminismen och kvinnorörelsen som bygger sin ideologi på uppfattningar om en essentiell kvinnlighet väckts. Björk tar upp de särartsfeministiska strömningar som hon anser har fått förnyad aktualitet under 1980- och 90-talen. Med särartsfeminism avses en feminism som ser män och kvinnor som olika varandra utöver de synliga fysiska skillnaderna. Dessa skillnader är sprungna ur biologin. Den feministiska potentialen i detta ligger i att de kvinnliga egenskaperna har fått stå tillbaka för de manliga. De kvinnliga egenskaperna bör med ett sådant feministiskt perspektiv uppvärderas och likställas med de manliga.

Vad jag tagit fasta på hos Björk sammanfattas bäst med ett citat ur hennes bok.

*Utgångspunkten för varje feminist är en insikt om att Sverige i slutet av 1900-talet fortfarande är ett patriarkat, ett samhälle där makt fördelas olika mellan två kön. Hur kan ett sådant orättvist förhållande accepteras i en demokrati? Ett sätt är att vi vänder oss bort från samhället, att vi hänvisar till en naturens ordning som ligger bortom människans makt att påverka. Under det förra seklet kämpade vetenskapen för att bevisa att kvinnor av naturen var mindre intelligenta än män. Genom historien har man mätt skallar, talat om vandrande livmödrar, penisavund och medfödd kvinnlig masochism. I vår tid använder vi inte längre dessa termer, men vi åberopar fortfarande en naturlig kvinnlighet, ett naturligt samband mellan att vara kvinna och att vara öm, mjuk, omhändertagande, vacker etc. Detta samband är vår tids "sunda förnuft", någonting som "alla vet" – och är just därför en kunskap värd att granska. Det som "alla vet" vet alla för att det är kulturens grundläggande tankar som uttrycks där; det självklara, det uppenbart naturliga, är ofta det mest ideologiskt indränkta (Björk, 1996 s.16).*

Den historiska aspekten är alltid mycket intressant vid sådana här frågor. Som Björk illustrerar i citatet ovan bör man ha i tankarna att det som var "sant" igår skrattar vi åt idag. Det är bland annat därför jag finner mitt ämnesval intressant och relevant.

Senare har jag också stiftat bekantskap med Christina Carlsson-Wetterberg och Joan W. Scott och deras teorier om särart och likhet, vilket fått mig att delvis omvärdera min första intention. Carlsson-Wetterberg och Scott ifrågasätter om det är meningsfullt att försöka sortera kvinnorörelsen och feminismen i antingen särart eller likhet. Carlsson-Wetterberg anser istället att en analys som tar sin utgångspunkt i kvinnors verkliga förhållanden är mer gångbar. Scott fokuserar på begrepp som demokrati och individ och hur dessa står i förhållande till kvinnan och feminismen. Jag kommer att närmare gå in på detta i mitt teorikapitel.

För mig personligen har det alltid varit ett dilemma hur jag ska ställa mig till frågan om kvinnors och mäns egentliga olikhet eller likhet. Mina åsikter har till stor del påverkats av vad jag läst, hört och vilka människor jag kommit i kontakt med. Från att argt och bestämt hävdad att alla människor

är lika i grunden, oavsett kön, har jag kommit till den ofta bekväma inställningen att det kanske ändå finns vissa biologiskt bestämda skillnader, men att detta inte skulle behöva spela någon roll. Jag skriver bekvämt, eftersom jag upplever det som ganska skönt att inte hela tiden försöka krossa människors föreställningar om män och kvinnor och förhållandet mellan dem. Det föresvävar mig att vad som är manligt och kvinnligt är ganska fast i människors medvetande. Därför kan det vara ganska laddat att påstå något som inte stämmer överens med de allmänna uppfattningarna. Exempel på en allmän uppfattning om kön kan vara att kvinnor har lättare att hantera känslor och relationer. Många av spänningarna kring ämnet tror jag också uppkommer av den polära position som könen tillskrivs genom det förutsatta heterosexuella förhållande som råder mellan dem. Jag menar att relationer mellan kvinnor och män byggs upp just av förhållanden som tillskriver dem olika egenskaper. I en relation identifierar man sig kanske till stor del som den andres motsats. Detta tror jag gör att människor i allmänhet är ovilliga att ifrågasätta sina uppfattningar om vad manligt och kvinnligt är eftersom dessa uppfattningar kan ha stor betydelse för deras nära relationer och kanske till och med för deras identitet. Det är bekvämt att falla tillbaka på en redan bestämd identitet. Att slappna av skulle en del kalla det. Att sluta kämpa skulle andra säga.

Carin Holmberg tar upp en del av detta i sin avhandling *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par* (1993). Hon menar att manligt och kvinnligt konstrueras i interaktionen mellan könen. Denna sociala konstruktion görs i förhållande till de samhälleliga föreställningarna om vad som anses kvinnligt och manligt (Holmberg 1993, s. 48).

Frågan om särart och likhet är för mig ett aktuellt ämne. Jag har styrts av mitt intresse av att få veta mer om särartsfeminism. Genom Björks bok har jag fått en föreställning om att särartsfeminismen fått ny aktualitet under 1990-talet. Det blir för mig intressant att studera hur denna tar sig uttryck och hur den förändrats över tid. Genom tidigare studier i kvinnohistoria har jag fått uppfattningen att den tidigare kvinnorörelsen generellt sett stödde sig på särartsuppfattningar.

Jag har valt att studera Fredrika Bremer-förbundets tidskrift *Hertha* eftersom den har getts ut under större delen av 1900-talet. Fredrika Bremer-förbundet bildades 1884 för att verka för kvinnornas frigörelse på ett bredare plan. Detta är fortfarande förbundets ambition. *Hertha* har varit förbundets tidning sedan 1914, då den efterträdde *Tidskrift för hemmet* som startades 1859. Den långa utgivningsperioden gör det möjligt att se hur den förändrats över tid. *Hertha* och Fredrika Bremer-förbundet blir delvis intressanta för att de har funnits under en förhållandevis lång tid och därför påverkats och formats av samhällets förändringar, men även själv bidragit till samhällsförändring. Fredrika Bremer-förbundet är också en intressant organisation därför att den drevs av kvinnor ur borgarklassen. De borgerliga kvinnoidealerna under 1800-talet dominerade tanken om kvinnan som god och moraliskt högtstående, men med en mindre förmåga till intellektuellt tänkande. Kvinnor ansågs inte lämpade för studier och politiska uppgifter (Johannisson 1994, s. 17). Naturvetenskapen gav med sin nyvunna auktoritet legitimitet åt könsskillnader. Yvonne Hirdman beskriver 1800-talets kvinnoideal som resultatet av en genusproduktion. Med genusproduktion avser Hirdman hur en föreställning om kön växer fram. Genom att på olika sätt påstå och bekräfta vad en kvinna eller man är får man en bild av dessa. Könet skapas genom olika sociala och kulturella processer. Jag kommer att beskriva Hirdmans teorier närmare i kapitel tre. En särskild kvinnlighet skapades som det manligas motsats. Vad Fredrika Bremer-förbundet och andra organisationer och personer gjorde var inte att opponera sig mot den gängse kvinnobilden när de började arbeta för utökade rättigheter för kvinnor. Istället utnyttjade man vissa av de egenskaper som tillskrevs kvinnor. Kvinnor framställdes som annorlunda på ett positivt sätt och just därför borde de ha samma politiska rättigheter som män (Hirdman 1995, s. 165f).

Det är för mig intressant att se i hur hög grad Fredrika Bremer-förbundet deltar i genusproduktionen. Fredrika Bremer var ju själv en av de kvinnor som krävde kvinnors emancipation just för att kvinnor var annorlunda (Hirdman 1995, s. 166). På ett ideologiskt plan kan man föreställa sig att Fredrika Bremer-förbundet faktiskt förstärkte uppfattningen om kvinnan som särskild och annorlunda. Därmed kan de också ha bidragit till att cementera en fast kvinnobild och därigenom en legitimering av skilda rättigheter och uppgifter.

Hirdmans begrepp genusproduktion är mycket intressant. Om det förekom en genusproduktion under 1800-talet som gjorde kvinnan intellektuellt underlägsen, men god och moralisk, fortsatte denna process in på 1990-talet? Hur ser den ut och deltar Fredrika Bremer-förbundet och Hertha i den?

Det är intressant att se hur själva systemet i sig kan hysa en motkraft. Kvinnorörelsen utnyttjade tidens kvinnoideal för att föra fram sina krav på förändringar. De utmanade inte de allmänna uppfattningarna om manligt och kvinnligt. Däremot tolkade de dem annorlunda.

## 1.2 Förförståelse

I mitt arbete har jag påverkats av många olika faktorer. Eftersom jag länge hyst intresse för ämnesområdet har jag tagit intryck av olika sorters litteratur och andra källor. Nina Björk (1996) har här spelat en framträdande roll. Genom hennes bok växte delvis mitt val av uppsatsämne fram. Jag har upprörts av att egenskaper och intressen tillskrivits kvinnorna, det vill säga även mig själv, av särartsfeminismen och vad det i förlängningen kan innebära. Björk synliggör bristerna med en feminism som utgår från en konstruerad kvinnobild, som i grund och botten är en del av kvinnors underordning i samhället. Jag tror liksom Björk att en sådan feminism förblir verkningslös och inte kommer att förändra något. Istället kommer den att verka begränsande och förtryckande för kvinnor som inte kan anamma den kvinnobilden. Boken behandlar den nya särartsfeminism som Björk anser har fått ökat utrymme ibland annat veckopressen under 1980- och 90-talen. Denna feminism tar sin utgångspunkt i kvinnans biologi och därifrån tillskrivs hon vissa egenskaper och förmågor. Särartsfeminismen vill bejaka det som den anser vara naturligt kvinnligt och uppvärdera det. De vill tillskriva det kvinnliga samma värde som det manliga. Kvinnans förmåga att föda och amma barn har stor betydelse i dessa sammanhang. Nya vetenskapliga rön bekräftar specifika kvinnliga egenskaper som sprungna ur hormoner eller hjärnans uppbyggnad. En annan aspekt av särartsfeminismen är den att bejaka det kvinnliga genom flärd och ett stort intresse för sitt utseende. Jag har tagit till mig en stor del av innehållet i Björks bok, vilket givetvis påverkat mitt arbete och med vilken inställning jag påbörjat det.

Personliga upplevelser av tidsandan i början av 1990-talet är ytterligare ett skäl till att jag har valt den här perioden. Jag räknar det som den tid då jag började bli mer och mer medveten om det samhälle jag lever i. Mina feministiska åsikter och ställningstaganden fick näring av till exempel Susan Faludis *Backlash: kriget mot kvinnorna* (1992). För mig karaktäriseras perioden av en slags nyvaknad feminism. Sådana frågor blev åter aktuella både för mig och som jag upplever det, samhället i stort. Vad som dock är viktigt att påpeka här är att denna nyuppväckta feminism som jag upplever det i efterhand inte var särskilt visionär eller omskakande. Jag själv med många andra hyste någon slags lycklig inställning om att ”visst, kanske män och kvinnor var olika – utan skillnader skulle det vara tråkigt – men alla är lika bra ändå och alla ska ha samma lön”. Några år senare läste jag en kurs i kvinnohistoria vid Göteborgs universitet. Inställningen bland mina föreläsare där var att vi inte kunde veta vad som från början orsakat den generella över- underordning mellan könen man kan se i historien. Det skulle därför vara meningslöst att spekulera i det. Kanske stämmer det, vi kan omöjligt veta vad som från början gjorde att förhållandet mellan

män och kvinnor blev hierarkiskt. Men är det feminismens och för den delen vetenskapens uppgift att resignera?

### 1.3 Syfte och frågeställning

Min avsikt med uppsatsen är att få en uppfattning om och hur särartsargument formuleras vid två olika historiska tidpunkter. Detta gör jag genom en kvalitativ textanalys av Fredrika Bremerförbundets tidskrift Hertha. Genom att välja årgångar från två tidsperioder vill jag också se hur begreppet särart kan uttryckas under två olika perioder. Detta tror jag är ett bra sätt att åskådliggöra särart, då min förutfattade mening är att sådana åsikter var vanligare och inte alls så kontroversiella tidigare, som jag tror att de kan vara idag, efter de stora förändringar som skett i kvinnors liv. Idag är det till exempel för de allra flesta självklart att kvinnor fortsätter sitt yrkesarbete även efter att de ingått äktenskap. Kvinnors och mäns liv skiljer sig mindre åt idag än till exempel under 1920-talet. Genom att ställa det då möjligen mer självklara, mot det som idag framställs som nya vetenskapliga rön, kan det vara intressant att se om vad som anses vara specifikt kvinnligt eller manligt har förändrats eller ändrat form. Syftet i egentlig mening blir att försöka få en bild av hur särarten konstrueras och ges uttryck i Hertha under 1919 – 1922 och under 1991 – 1994. Är det fråga om en slags bestämd åsiktsströmning som förändrats mycket lite över tid eller är det något som följer med i samhällets svängningar och förändras allt eftersom andra förändringar sker?

Eftersom mitt arbete endast berör korta perioder är det inte min avsikt att dra generella slutsatser utifrån mitt material. Min uppsats strävar snarare efter att försöka ge en bild av hur särartsfeminism kan ta sig uttryck över två olika tidsperioder, i det här fallet i Hertha.

## 2. Metodik

I det här kapitlet kommer jag att redogöra för mina avgränsningar och mitt tillvägagångssätt vid analysen. Jag kommer också att motivera mitt val av undersökningsperioder, samt berätta lite om Hertha och Fredrika Bremerförbundet.

### 2.1 Avgränsningar

Jag har valt att endast koncentrera mig på särart i min uppsats. Detta har jag dels gjort för att avgränsa mitt arbete, men också för att jag vid första påseendet finner särartsargumentationen något märklig. Genom att använda sig av de argument som delvis legitimerat underordning och diskriminering av kvinnor anser jag att det borde vara svårt att uppnå någon verklig förändring i kvinnors situation. Det framstår som om kvinnans särart är en utav många feministiska strategier för att ge kvinnor och män samma rättigheter. Det är intressant hur man har hanterat den konflikt som måste uppstå genom att man omvandlar det negativa och begränsande till något positivt. Kvinnans moderlighet som till synes är ett självklart argument för att kvinnor borde ha sin plats i hemmet och ägna sig åt barnuppfostran blev förvandlad till Ellen Keys samhällsmoderlighet som även gav kvinnan en plats i det offentliga livet (Losman 1993, s. 194). Även i Hertha finns det åsikter om kvinnors särskilda egenskaper och kompetenser som väl behövdes utanför hemmet. Dessa särskilda egenskaper och kompetenser var ofta de som framfördes som skäl till varför kvinnor borde begränsa sin verksamhet till hemmet.

Likhetsargument är för mig inte så direkt problematiska eftersom de klart tydliggör att anledningarna till deras krav är att kvinnor, liksom män, först och främst är människor. De negativt tillskrivna kvinnliga egenskaperna beror på det sätt kvinnor uppfostras och socialiseras in i



samhället. Det är i huvudsak ett sätt att legitimera kvinnors underordning och behöver inte nödvändigtvis ha någon egentlig verklighetsgrund.

Min inriktning på särart i Hertha betyder inte att det inte förekommer likhetsuppfattningar däri under de aktuella perioderna. Av personligt intresse och för att avgränsa mitt arbete har jag dock valt att endast koncentrera mig på särartsuppfattningar. Jag började min läsning av Hertha med uppmärksamheten speciellt fästad vid uttryck för särart i texterna. Så småningom utkristalliserade sig vissa återkommande teman, vilka jag senare byggde min analys på. Exempel på sådana teman är moderlighet och arbete. Under dessa rubriker har jag samlat det som jag anser bygga på en uppfattning om kvinnlig särart.

## 2.2 Hermeneutik

Ett kvalitativt förhållningssätt har med min frågeställning fallit sig naturligt. Mitt syfte är inte att kvantifiera, utan att försöka förstå och tolka. Den kvalitativa metoden kan innebära en problematisering av vardagliga fenomen och begrepp som vid första anblicken kan tyckas självklara. Den underliggande betydelsen av sådana begrepp som till exempel "familj" eller "självmod" blir genom detta intressant, skriver David Silverman i *Interpreting qualitative data* (1993). Med denna metod strävar man främst efter att förstå och beskriva hur undersökningsobjektet ter sig. Till skillnad mot kvantitativ metod är det främst den djupare innebörden och betydelsen av begrepp som är det viktiga, inte den totala förekomsten. Att främst studera människor i deras egen miljö, istället för att använda sig av experiment och arrangerade omständigheter är också ett kännetecken (Silverman 1993, s. 29).

Mats Alvesson beskriver i sin bok *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* (1994) hermeneutikens historia och grundläggande aspekter på hur den kan användas i praktiskt analysarbete. Eftersom hermeneutiken till stor del handlar om tolkning tror jag att den kan vara ett relevant sätt att beskriva mitt analysarbete på.

Alvesson skriver att den hermeneutiska metoden främst går ut på tolkning genom att försöka förstå och sätta sig in i aktörernas situation. Genom empati och inlevelse vill man få fram sina fakta. Dessa framkommer genom att man undersöker aktörens grundläggande förståelsesituation i existentiella termer såsom möjlighet, val, frihet, förståelse, rumsvärldar, ångest, meningslöshet och autenticitet. Detta kan förstås som att en uttolkare måste ha en bild av aktörernas förståelse av sin egen verklighet och under vilka förutsättningar och betingelser de handlar. Hur man tar emot en text eller situation är tidsbundet. Den mening man ser i texten eller situationen och de frågor som uppkommer av den är beroende av den tid uttolkaren själv befinner sig i (Alvesson 1994, s. 162 f).

En annan grundläggande aspekt inom hermeneutiken är alterering mellan del och helhet och förförståelse och förståelse. Vad som avses är att delen av till exempel en text måste förstås utifrån och genom helheten. På samma gång är delarna medskapande till helheten. Detta illustreras ofta genom den hermeneutiska cirkeln, där man växlar mellan betraktande av del och helhet. Genom delen tar man sig fram till helheten och tvärtom (Alvesson 1994, s. 165).

Likadant är det med förförståelse och förståelse. Förståelsen är en del av förförståelsen, utan vilket det är omöjligt att tolka och förstå något. Fakta, skriver Alvesson, är aldrig rena, fakta är något förmedlande, ett resultat av tolkning. Därför ifrågasätter hermeneutiken det traditionella sanningsbegreppet. Sanningen är inte konstant eller bestämd, utan består istället av föränderliga situationer. Enligt Alvesson är sanning inom hermeneutiken avslöjanden av viktiga men tidigare dolda förhållanden under en text eller situation. Rimligheten av denna sanning bedöms inte genom

att jämföra den med andra fakta, utan genom att försöka betrakta den påstådda sanningen kritiskt och föra en dialog om argumenten. En sanning är aldrig slutgiltig. Det går alltid att föra vidare analysen, antingen genom forskaren själv eller genom att andra fortsätter. Om inte annat, skriver Alvesson, så kommer denna möjlighet att komma med tiden, då alla resultat är en produkt av sitt sammanhang. Man kan anta att tiden kommer att förändra sammanhanget (Alvesson 1994, s. 165 ff).

Mitt analysarbete uppfyller flertalet av Silvermans kriterier för kvalitativ metod, samt även vissa av hermeneutikens. Genom att använda mig av Fredrika Bremer-förbundets egen tidskrift Hertha rör jag mig på mitt undersökningsområdes egen planhalva. Detta innebär att tolka och analysera materialet i den kontext det förekommer, men också att försöka ha ett vidare perspektiv för den tid och den sociala kontext materialet producerades. Uppsatsarbetet bygger på denna form av analysmodell. Den är mycket avhängig av subjektiva värderingar och åsikter, vilket är viktigt att ha i åtanke.

I min analys har jag försökt se Hertha och dess skribenter i det samhällsliga sammanhang de existerade i. Jag har försökt sätta in de båda tidsperioderna under vilken min analys sträcker sig i en historisk kontext för att lättare kunna göra min tolkning och ge den djup. På samma sätt kan man få förståelse och en bild av det samhälle som Herthas skribenter verkar i genom tidskriften och dess artiklar. Delen, Hertha och helheten, samhället, är således beroende av varandra. Utan ett större perspektiv blir det svårt att förstå budskapen i Hertha, eftersom de uppkommit genom påverkan av en särskild kontext.

### **2.3 Tematisering**

Genom att tematisera har jag funnit ett bara sätt att avgränsa och samla min analys. Arbetet har blivit mer hanterbart. Tematisering, skriver Billy Ehn i *Kulturanalys* (1997), kan vara ett sökredskap för att exotisera en vardaglig och välbekant företeelse. Den kan stimulera observationsförmågan och uppmärksamheten (Ehn 1997, s.28). I mitt arbete har exotisering inte varit nödvändig eftersom Hertha inte var bekant för mig tidigare. Genom att tematisera har min benägenhet att lägga märke till för mitt arbete intressanta detaljer ökat, samtidigt som mitt val av teman kan ha verkat begränsade. De teman jag använt mig av är ett resultat av vad jag uppfattat som intressant och viktigt (Ehn 1997, s.28). Även om jag i min tematisering inte utgått från i förväg bestämda teman, så har jag ändå gjort ett mer eller mindre medvetet urval i texten. Detta urval har givetvis påverkats av vad jag genom mina förkunskaper ansett var viktigt. Jag har haft vissa uppfattningar om vad som är särart och hur detta tar sig uttryck. Främst har jag sökt efter en biologiskt grundad särart, men jag har även beaktat särart som en social faktor.

Mitt praktiska arbete kännetecknas av ett mycket manuellt tillvägagångssätt. Under mina studier av Hertha och den påföljande tematiseringen av mitt ämne tog jag till ett så enkelt hjälpmedel som färgpennor. Genom att i olika färger markera de citat som jag ansåg kunde besvara min frågeställning fick jag en god överblick över mina teman. De olika färgerna representerade var sitt tema, vilket gjorde att jag på ett snabbt och enkelt sätt kunde se under vilken rubrik de olika citaten hörde. Färgmarkering visad sig vara överlägset olika former av tabeller då jag inte hade mina teman färdiga i förväg och därför gjorde större delen av min indelning under arbetes gång. Det gjorde också att jag på ett smidigare sätt kunde behålla citaten i kronologisk ordning, än om jag inordnat mina data i en tabell av något slag. De olika färgerna ökade tillgängligheten och jag undgick därigenom tidsödande ”plöjningar” av materialet för att finna vad jag sökte.

Metodens fördelar ligger i dess möjlighet att låta användaren själv strukturera upp sina intresseområden. Metoden är öppen och flexibel genom att den ger olika möjligheter för användaren att lägga upp arbetet. Nackdelen med detta kan vara att användaren därigenom styrs alltför mycket av sina subjektiva värderingar och intressen och därför riskerar att förbise viktiga problem och detaljer.

Läsupplevelsen av yngre och äldre Hertha skiljer sig ganska mycket åt. Tidskriften har förändrats mycket under 1900-talet, både till innehållet och utseendet. Medan de äldre upplagorna till stor del koncentrerar sig på Fredrika Bremer-förbundets aktiva verksamhet, är Hertha under 1990-talet mer av en vanlig veckotidning med reportage och intervjuer. Detta avspeglar sig i mitt material genom att fler åsikter och perspektiv framträder i yngre Hertha. Det äldre materialet är större än det nyare. Med en kvantitativ metod skulle detta göra att tidskrifter från de båda tidsperioderna inte är direkt jämförbara utifrån min frågeställning eftersom strukturen förändrats. I äldre Hertha är det i större utsträckning Fredrika Bremer-förbundets medlemmar som talar, medan det i yngre Hertha ges större utrymme för utomstående. Fredrika Bremer-förbundet har inte en framträdande plats. Det är dock inte min avsikt att göra en jämförelse mellan perioderna utifrån kvantitativa aspekter. Istället vill jag genom min kvalitativa metod se hur tankar om särart *kunde* uttryckas under de båda perioderna. Min uppsats blygsamma omfång och min medvetenhet om tankefiguren särart – likhets begränsningar (se kapitel tre) gör att jag inte vill försöka dra generella slutsatser om huruvida perspektiven i Hertha förändrats över tid. Det intressanta är istället att se hur olika särartsargument byggs upp under de två tidsperioderna.

## 2.4 Urval 1919 – 1922

I mitt val av årgångar av Hertha har jag delvis styrts av de samhällseliga förändringar som ägde rum under de båda tidsperioderna. Slutet av 1910- och början av 1920-talet var en omvälvande tid. Första världskriget upphörde och med det var fem års lidande till ända. Kriget, skriver Ulla Wikander i *Kvinnor, krig och industriell rationalisering* (1995) innebar att många kvinnor fick överta mäns arbeten då dessa behövdes i krigstjänst. Också den militära industrin fick ett uppsving och ett ökat behov av folk (Wikander 1995, s. 193). Wikander skriver vidare också om en förskjutning både i samhället och inom kvinnorörelserna mot en betoning av moderskapet. Det samhällseliga moderskapet blev ett argument för till exempel rösträtt (Wikander 1995, s. 190).

I Sverige beslutade riksdagen om införandet av kvinnlig rösträtt år 1919. 1921 års val blev det första där alla kvinnor hade rätt att delta. Tiden 1919 –1922 är alltså intressant ur många synvinklar. Dels genom rösträtten som angav en ny syn på kvinnor och deras kompetens och verksamhet och dels genom första världskriget som både utökade kvinnors möjligheter och gjorde att mångas situation blev mer självständig genom en egen inkomst. Samtidigt innebar krigsslutet att många män återtog de arbeten de lämnat på grund av kriget och en önskan om en tillbakagång till kärnfamiljen och den gamla ordningen. Nya moderlighetsströmningar i slutet av 1910- och början av 1920-talen gör också denna tid intressant och måste uppmärksammas för att man ska få ökad förståelse för texterna i Hertha.

## 2.5 Urval 1991-1994

På motsvarande sätt är även början på 1990-talet intressant. Även den är på många sätt en brytningstid med förändringar av olika slag. På grund av de olika tidsperspektiven är det dock svårt att se vilka de stora förändringarna kommer att bli.

De fenomen som jag främst tagit fasta på och som jag tror kan ha haft betydelse för kvinnorörelsen och därmed bör ha avspeglats i Hertha, är bland annat Sveriges dåliga ekonomi som vid den här tiden började ta sig uttryck i nedskärningar och viss avveckling av välfärdssamhället. Ulla Wikander beskriver i *Kvinnokultur, skillnader och sociobiologi* (1999) det här som en återföring av de kvinnliga arbetena till hemmet från den offentliga sektorn. Wikander menar att genom att staten mer och mer avvecklar sitt ansvar för sjuka, gamla, barn, funktionshindrade och andra grupper som är i behov av olika statliga institutioner, ökar istället individens ansvar för att allt ska fungera. Ofta är det kvinnor som får ta på sig dessa uppgifter. Enligt Wikander ökar kvinnors obetalda arbete, samtidigt som även löneskillnaderna relativt sett växer mellan män och kvinnor. Detta gör att kvinnors ekonomiska oberoende har minskat under 1990-talet (Wikander 1999, s.243).

Wikanders resonemang illustrerar ganska väl hur kvinnors situation allmänt sett började förändras under början av 1990-talet. Den offentliga sektorns neddragningar drabbade främst kvinnor, dels genom att många förvärvsarbetar där och dels genom att den offentliga sektorn till stor del som Wikander också pekar på en gång övertog det arbete som kvinnorna utförde obetalt i hemmen. Det hela kanske skulle kunna beskrivas som att kvinnors ekonomiska situation försämrades, samtidigt som deras arbetsbörda växte. En sådan utveckling borde i allra högsta grad påverka kvinnorörelsens organ.

1991 bildades Stödstrumporna, ett kvinnligt nätverk, med främsta syfte att öka kvinnors politiska representation. Inför valet 1994 talade även nämnda nätverk om att ställa upp i valet med en kvinnolista. Detta bidrog bland annat till att en del av de etablerade riksdagspartierna gick till val med varvade listor enligt principen ”varannan damernas”. Vad som kan benämnas som ”kvinnosaken” fick således förnyad aktualitet. Det nyvaknade intresset kanske till viss del kan förklaras med de förändringar som inträffade inom perioden och som också därför gör den intressant (Boethius 1994).

Under 1990-talet diskuterade man också i stor utsträckning det begreppspar som min uppsats bygger på, nämligen särart kontra likhet i en något modifierad form. Wikander lyfter i sin text särskilt fram Rigmor Robèrt och Kerstin Uvnäs-Moberg som företrädare för en särartsfalang som bland annat stöder sig på olika former av sociobiologisk forskning. Dessa tillsammans med andra förde fram åsikter och teorier om hur män respektive kvinnor är och varför (Wikander 1999, s. 233 f). Det är också detta Nina Björk för fram i *Under det rosa täcket* (1996). En sådan särartstrend är givetvis intressant för min frågeställning. Detta särartstänkande borde rimligen avspegla sig även i Hertha under den aktuella perioden. Det blir intressant att se vad man skriver om och hur man ställer sig till de olika åsiktsströmningarna i samhället.

Perioden 1991 - 1994 omfattar alltså försämrade ekonomiska och sociala villkor, men också tendenser till ett ökat medvetande, främst på ett politiskt plan. Under dessa år börjar det också från olika håll diskuteras mer essentiella aspekter av det kvinnliga och manliga. Eftersom det är i huvudsak det min uppsats behandlar – essentiell kvinnlighet – blir åren 1991- 1994 intressanta, då man kan anta att aktuella debatter och trender avspeglas i Hertha. Stöd för detta antagande får jag genom en artikel av Yvonne Hirdman i Herthas jubileumsnummer 1984. Hirdman menar att Fredrika Bremer-förbundet ständigt befunnit sig i dialog med omvärlden och påverkats av tidsandan. Det har naturligtvis även påverkat kvinnosynen. Hirdman tecknar ett mönster där likhetsideologier främst frodas i tider med en ljus framtidssyn, till exempel 1960-talet, medan särartsideologier är mer framträdande i sämre tider. Hirdman vill bland annat förklara detta med att i dåliga tider ökar rädslan för förändringar och man söker sig helst tillbaka till vad som uppfattas som det traditionella och enkla (Hirdman 1984 nr. 4, s.17)

## 2.6 Hertha och Fredrika Bremer-förbundet

Kvinnors mer strukturerade samhällsengagemang, det vill säga bildandet av organisationer och sällskap, inleddes under 1800-talet med olika nätverk med inriktning på utbildning, handarbete och försörjning, en slags oorganiserad kvinnorörelse, skriver Ulla Manns i *Den sanna frigörelsen. Fredrika Bremer-förbundet 1884 - 1921* (Manns 1997, s.50).

1859 startades *Tidskrift för hemmet* av Sophie Leijonhufvud Adlersparre och Rosalie Roos Olivecrona. Syftet var att verka för förbättrandet av kvinnors villkor, till exempel rätt till intellektuell utveckling och möjlighet till egen försörjning. 1862 fastslogs tidskriftens ledande syfte, ”den svenska kvinnans höjande i moraliskt, intellektuellt och socialt hänseende” (Manns 1997, s.53). Tidskriften var det i Sverige första organisatoriska uttryck som var inriktad på kvinnosaken och den blev en samlingspunkt för de engagerade i frågan. Samtidigt utgjorde *Tidskrift för hemmet* en kanal för kvinnligt deltagande i debatten. Verksamheten sköttes helt av kvinnor. Förutom det som direkt berörde kvinnosaken tog man också upp skönlitteratur, aktuella händelser och sociala och politiska frågor (Manns 1997, s. 54 ff).

I slutet av 1870-talet minskade prenumerationerna och för att försöka rädda tidskriften föddes idén om ett kvinnoförbund. 1884 bildades alltså Fredrika Bremer-förbundet av de ledande inom kretsen kring *Tidskrift för hemmet* (Manns 1997, s.56). Två år senare övergick *Tidskrift för hemmet* officiellt i Fredrika Bremer-förbundets regi och bytte då namn till *Dagny*. Men det var först 1925 som *Dagny* automatiskt började gå ut till medlemmarna (Manns 1997, s.69 f). 1913 fick tidskriften sitt nuvarande namn *Hertha* (Kvinnohistoriska samlingarna 2000).

1885 hade förbundet 900 medlemmar. 1895 hade de ökat till nästan det dubbla. Medlemmarna var främst bosatta i Stockholm, men man hade även lokala ombud. Lokalföreningar bildades först 1905 (Manns 1997, s.65).

Fredrika Bremer-förbundet kom alltså att bestå av den intellektuella och liberala elit som samlats kring *Tidskrift för hemmet*. Främst vände man sig till de välbeställda. Förbundet hade två överordnade mål, dels kvinnans individuella frigörelse och dels samhällelig förbättring (Manns 1997, s. 67). Dessa mål verkade man för genom att arbeta för utökade möjligheter till utbildning för kvinnor. Verksamheten var också inriktad på att öppna nya yrkesområden. Genom dessa åtgärder önskade man minska kvinnors ekonomiska utsatthet och motverka resonemangsäktenskap (Manns 1997, s.69).

Under 1990-talet kvarstår förbundets och tidskriftens gamla ambitioner och intresseområden, enligt Barbro Hedvall i Herthas fjärde nummer 1994. Hedvall menar att Herthas grundläggande perspektiv alltid har varit vad kvinnor vill och hur de har det i dagens samhälle, samt hur detta berör barnen och männen. Kvinnor behöver kunskap och argument för att hävda sin plats i världen, skriver Hedvall vidare och menar att detta har präglat Hertha under alla dess år (Hedvall 1994, nr. 4 s. 18).

Idag är medlemsantalet uppe i 2100 personer, på ett 30-tal aktiva kretsar eller lokalföreningar. Hertha ingår i medlemsavgiften, men har även prenumeranter utanför förbundet, vilket gör att läsekretsen är större än medlemsantalet visar. Prenumeranter finns även utanför Sverige och Europa, bland annat forskningsbibliotek (Anna-Karin Sjöstrand, personlig kommunikation, 2000-06-07).

Idag uttrycker förbundet sina mål och visioner i fem teser enligt följande:

- Makt och inflytande fördelas jämnt mellan kvinna och man.
- Hälso- och sjukvård ska erbjudas kvinnor och män på lika villkor.
- Likvärdigt arbete ska ge lika lön, skatt och pension.
- Skolan ska göras jämställd.
- Kvinnofrid (Fredrika Bremer-förbundet 2000).

Kring dessa teser har förbundet också utarbetat visioner om hur de önskar att samhället ska vara och som de vill arbeta för.

### 3. Begrepp och perspektiv

Här tänker jag redogöra för de begrepp som jag använder mig av eller upplever som nödvändiga att redogöra för. Min avsikt är att förtydliga framställningen och ge en stadig grund till den. Begreppen anger också de perspektiv jag antagit.

#### 3.1 Särart och likhet

Särart och likhet är de grundläggande begrepp som min uppsats indirekt bygger på. Med detta avser jag att beteckna olika uppfattningar om vad en kvinna är. Ett särartsperspektiv ser kvinnan som olik mannen. Eftersom kvinnors och mäns biologi är olika har de också olika egenskaper. Dessa olika egenskaper är naturgivna. Under 1800-talet betydde detta att kvinnor var ämnade till moderskap och vårdande uppgifter i främst hemmet. De företrädde också moral och dygd. Män hörde hemma i det offentliga livet där logik och intellektuellt tänkande rådde. Kvinnorna representerade en annan värld som helt skilde sig från männens. Det var viktigt att de höll sig inom de områden som lämpade sig för kvinnans natur, annars kunde den särskilda kvinnligheten gå förlorad (Hirdman 1995, s. 165). Kvinnorörelsen vid sekelskiftet 1900 anammade i stort sett detta tänkande men argumenterade för att kvinnors särart behövdes även i det stora samhället. De menade att det fanns områden även inom det offentliga livet som behövde kvinnors kompetens och egenskaper (Hirdman 1995, s. 165). Särartsargument blev därmed viktiga i kampen för rösträtt.

Särartsideologin verkar inte ha förändrats särskilt mycket sedan förra sekelskiftet. Kvinnor betraktas i det perspektivet fortfarande som representanter för andra värden än de som männen och det offentliga samhället står för. Män och kvinnor är olika, men skillnaderna dem emellan är inte i sig hierarkiskt strukturerande. Särartstänkarna vill jämställa det manliga och kvinnliga. Liksom sina föregångare anser de att kvinnor måste hålla fast vid sin särskilda kvinnlighet eftersom denna är positiv. Att hävda att män och kvinnor skulle vara likadana leder till att kvinnor måste anpassa sig till en manlig norm. Kvinnor bör inte förneka att de inte är som män, utan i större utsträckning försöka föra fram sina värden och erfarenheter.

Likhetsperspektivet menar att vad som skiljer män och kvinnor åt endast är kroppen. Andra eventuella skillnader är sociala och kulturella och skulle kunna försvinna eller skifta genom ett förändrat samhälle. Kvinnor och män är i grunden likadana. De har egentligen samma grundförutsättningar, men genom sociala och kulturella faktorer har kvinnor och män förhindrats att utveckla vissa egenskaper som tillskrivits det motsatta könet. Därför vill man synliggöra och bryta ner de hinder som finns för att kvinnor ska kunna välja sitt eget liv, oberoende av kön (Berggren 1987).

Uppdelning i särart – likhet är inte helt oproblematiskt. Som analysmetod har den kritiserats av till exempel Christina Carlsson-Wetterberg. Hon hävdar bland annat att man inte kan se delar av kvinnorörelsen som antingen särarts- eller likhetsinriktad. Verkligheten är mer komplex och har visat att frågan om särart eller likhet varit beroende av olika sakfrågor och därför skiftat. En analys bör mer ta sin utgångspunkt i kvinnors konkreta situation och försöka se vad det är som gjort att man anammat vissa strategier och tankegångar. Kvinnors verklighet har skiftat allt efter vad deras särskilda situation krävt av dem (Carlsson-Wetterberg 1993, s. 2).

Liknande tankegångar återfinns hos historikern Joan W. Scott. Hon anser att feminismens historia inte kan studeras utifrån särart eller likhet, eftersom ett val dem emellan kanske inte alltid har varit en reell möjlighet. Scott vill istället betrakta feminismen som en historia om paradoxer som måste förklaras utifrån sin politiska kontext. Paradoxerna uppstod, enligt Scott, i den konflikt som finns i det moderna individbegreppet. Scott ser individen som en produkt av de idéer som formades under franska revolutionen med människans naturgivna rättigheter främst. I samband med utvecklandet av demokratibegreppet fick individen en nyckelroll. Scott beskriver det som att en viss prototyp företrädande det allmänmänskliga skapades. Detta innebar att de som inte ansågs uppfylla kriterierna för prototypen kunde uteslutas från demokratin. Kring 1800 ansågs det att det yttre angav det inre, vilket innebar att kön och hudfärg kunde motivera uteslutning, eftersom till exempel att vara kvinna avvek från prototypen. Denna inneboende konflikt i demokratin, menar Scott, gjorde att feminismen uppstod. Det hävdades att alla hade medborgerliga rättigheter, men kvinnorna stod ändå utanför. Feminismen hade i sig ingen lösning på detta. Samtidigt som den kunde hävda att kvinnor också hade naturgivna rättigheter, var individer, förnekade den inte heller att kvinnan skilde sig från mannen (Scott 1993 nr. 4, s. 6 ff).

Både Scott och Carlsson-Wetterberg visar på viktiga aspekter och ger ett alternativ till begreppsparat särart – likhet, som de anser alltför smalt och som en alltför enkel och ytlig utgångspunkt.

Det intressanta med begreppsparat särart – likhet är att de enligt min åsikt båda utgår från en manlig norm. Antingen är kvinnor och män lika eller så är de olika. I likhetsperspektivet utgår man från att kvinnor och män är lika, men att det av olika sociala orsaker har gjort att de inte är det eller framstår som det. Särartsperspektivet ses ofta som att det frångår den manliga normen genom att det hävdar en specifik kvinnlighet som något positivt. I själva verket utgår även det från mannen som norm. Det definierar kvinnligheten som manlighetens motsats. Dorothy Smith (1987) jämför kvinnorna med ett koloniserat folk som blivit fråntagen sin kultur och måste kämpa för att hitta tillbaka till sina rötter. Problemet för kvinnorna är dock att det inte finns någon förkolonial tid. Det finns inget de kan gå tillbaka till. Kvinnorna har alltid varit en del av den kultur som till största del bestämts av männen. Kvinnor och män har alltid levt tillsammans (Smith 1987). Om man ser till Smiths resonemang tror jag att det är omöjligt att helt bortse från den manliga normen. Det finns ingen tid utan mannen. Den manliga normen är en fundamental del av vårt västerländska samhälle. Man får heller inte glömma att kvinnorna varit delaktiga i den process som skapat dualiteten mellan män och kvinnor. Den manliga normen är också en del av kvinnors verklighet. Till skillnad från män saknar de dock i större utsträckning makt att definiera och skapa denna verklighet.

Jag gör en distinktion i särartsbegreppet mellan en socialt baserad och en biologiskt baserad olikhet. Detta är två olika sätt att formulera skillnader mellan män och kvinnor. Den socialt baserade olikheten är inte essentiell utan orsakad av hur en viss kultur ser på könen. Män och kvinnor formas på ett visst sätt utifrån sin könsbestämmelse genom att man behandlar dem på ett visst sätt. Förväntningarna är skilda och därför skiljer sig män och kvinnor åt. Den biologiskt baserade

olikheten beror i grunden på att män och kvinnor är olika just utifrån en essentiell skillnad mellan könen som har sin grund i biologin.

Mitt syfte med denna distinktion är att visa hur en genusproduktion kan ha två olika grunder. Även om man inte hävdar att en särskild kvinnlig egenskap är essentiell så tror jag ändå att den kan bli självuppfyllande och reproducera sig själv om man inte förhåller sig kritiskt till detta eller inte ifrågasätter dess grund. Genom detta behandlar man till exempel den kvinnliga egenskapen som om den vore essentiell. Om man bara konstaterar att det är på ett visst sätt och inte förhåller sig till detta spelar det ingen roll om egenskapen antas ha biologisk eller social grund. Genom att påstå något utan att problematisera påståendets ursprung och kontext skulle jag vilja påstå att man deltar i en genusproduktion. Socialt förvärvat kvinnlighet eller manlighet kan ju också vara positivt. Det kan vara önskvärt att män och kvinnor är på ett visst sätt i ett visst sammanhang. En genusproduktion kan ske likaväl genom att man konstaterar att män och kvinnor är olika utifrån sociala faktorer om man inte framhåller att olikheten är sprungen just ur det sociala och genom sin generaliserande karaktär kan verka determinerande. Om man inte ifrågasätter eller problematiserar mäns och kvinnors sätt att vara men samtidigt hävdar sin uppfattning om könen anser jag att man deltar i en genusproduktion.

### **3.2 Essentialism och konstruktivism**

Essentialism och konstruktivism betecknar i stor utsträckning vad jag ovan redogjort för men begreppen brukar användas i mer teoretiska sammanhang. Ulla Manns (1997) beskriver dock begreppen något annorlunda. Konstruktivismen ser kropp, kön och sexualitet som faktorer vi främst kan uppfatta genom vårt kulturella sammanhang. Essentialismen hänför ovanstående faktorer till en inre biologisk grund som bidrar till könsspecifika egenskaper och sexuell identitet (Manns 1997, s. 27).

Essentialismen bygger vidare på 1800-talets särartstänkande. Könen är olika och det råder ett komplementärt förhållande mellan dem. Idén om den sanna kvinnligheten som speciellt känslös, omvårdande och fredsälskande har här ett stadigt fäste. Det kvinnliga ska uppvärderas och ges ökat utrymme, vilket i förlängningen kommer att leda till att vi får en bättre värld. Dessa tankar, skriver Claudia Lindén (1995), har sin utgångspunkt i en civilisationskritik som förekom särskilt flitigt efter första världskriget. Det moderna samhällets problem som krig, teknifiering och ekonomisk utsugning sågs som sprungna ur patriarkatet. Det var ett samhälle skapat av män med manliga värderingar och egenskaper. Kvinnor däremot var fredssträvare. Om deras inflytande ökade skulle risken för krig minska (Lindén 1995, s. 15). Dessa tankegångar visar sig inte minst i Hertha där första världskriget betraktas som en djup tragedi och man beaktar kvinnors ansvar att i framtiden förhindra krig och våld. Det fanns en tro på att samhället skulle bli mer humant om även kvinnorna fick politiska rättigheter och kunde delta i beslutande processer.

Konstruktivismen ser istället för en sann kvinnlighet den historiska och kulturella föränderligheten i könskonstruktionerna. Tiden och geografin är variabler som förändrar såväl män som kvinnor och deras konstruktioner. Kön är en konstruktion, vilket lättare öppnar upp för en kritisk hållning till de rådande förhållandena eftersom man inte ser dem som absoluta. Konstruktivismen skiljer på kultur och biologi (Lindén 1995, s. 17).

Det har också riktats kritik mot uppdelningen i essentialism och konstruktivism, bland annat av Rosi Braidotti (1994). Är denna distinktion bara en följd av ett dualistiskt synsätt, som i sig har bidragit till att dikotomin manligt och kvinnligt fått en så stor genomslagskraft? Kanske skulle man mer fokusera på varför motsättningen dem emellan finns istället för skillnaden mellan dem



(Braidotti 1994, s.123) ? Gör ett vidare dualistiskt tänkesätt det ofrånkomligt att dela upp verkligheten i hierarkier? Om feminismen helt okritiskt väljer att anamma de tankemönster som bidragit till att skapa kvinnors underordning, kan de då komma bort från denna underordning? Går det att förändra det som uppfattas som dåligt med samma medel som skapade det dåliga? Om kvinnors underordning delvis kommer ur ett dualistiskt och därmed hierarkiskt sätt att tänka, måste man inte då finna en ny syn på världen?

Om kvinnors underordning ska brytas kan detta för mig innebära att utifrån ett särartsperspektiv vill man likställa det kvinnliga med det manliga eller i vissa fall ta makten från männen och istället göra kvinnan och de kvinnliga egenskaperna överordnade.

Ur ett likhetsperspektiv kan upphörandet av kvinnors underordning innebära att dualiteten mellan män och kvinnor försvinner och att båda könen hamnar i samma position. Är detta möjligt utan att fundamentalt ändra vårt tänkande och världsbild?

### **3.3 Kvinnorörelse**

I min uppsats har jag använt mig av Ulla Manns definition av kvinnorörelse (1997). Manns betecknar kvinnorörelse som organiserat arbete för att främja kvinnors ställning. Hit räknar hon inte bara organisationer med ett kvinnoemanciperande syfte utan också exempelvis politiska förbund som engagerat sig i stora kvinnofrågor. Också enskilda personer som på olika sätt deltagit i kvinnosaken räknas till kvinnorörelsen (Manns 1997, s. 25).

### **3.4 Feminism**

Jag definierar feminism som ett medvetande om kvinnors underordning i samhället och en vilja att förändra detta. Man utgår ifrån att kvinnors villkor skiljer sig från mäns oavsett etnicitet och social tillhörighet. Dessa skilda villkor innebär ofta att kvinnor hamnar i underprivilegerade positioner jämfört med män i samma situation. Kvinnor anses inte vara lika kompetenta som män. De betraktas som mindre dugliga på många områden. Detta behöver inte vara klart uttalat, utan kan vara något som ligger dolt i samhällsstrukturen. Även i samhällen där man har ett klart uttalat jämställdhetsmål, kan det finnas underliggande upplevelser och känslor av kvinnor som sämre. Detta vill feminismen göra oss medvetna om. Bland annat med statistiska hjälpmedel kan man visa att män besitter de flesta höga samhällspositioner och innehar de största ekonomiska fördelarna (SCB 1996). Feminismen vill lyfta fram detta tillsammans med mer subtila över- och underordningsprocesser och peka på orsakerna till varför det är så här. Den vill – i olika hög grad – förändra samhället så att mäns och kvinnors möjligheter blir mer lika och därmed större. Man vill uppvärdera kvinnor och/eller det kvinnliga.

Feminismen är enligt min uppfattning en jämlikhetsideologi som bygger på alla människors lika värde och rätt till samma möjligheter.

Feminismen, skriver Claudia Lindén (1995) är inte en teori, utan ett kritiskt perspektiv med olika strategier. Grundläggande för feminismen är att den vill uppmärksamma och förändra de maktstrukturer som är knutna till kön. Det är i de olika sätt att förändra maktstrukturerna som feminismen börjar förgrena sig i olika riktningar (Lindén 1995, s. 9).

Sammanfattningsvis kan feminism ses som en ideologi eller världsåskådning. Grundantagandet inom denna ideologi är att kvinnor intar en underordnad ställning i samhället just på grund av sitt kön. Kvinnan är med Simone de Beauvairs ord "Det Andra". Mannen är normen för vad en människa är. Detta är oberoende av tid, klass eller etniskt ursprung. Feminismen vill förändra detta

genom att utgå från kvinnors egna erfarenheter och kunskaper, det vill säga att göra kvinnan till subjekt.

### 3.5 Genusproduktion

Med genusproduktion avser Yvonne Hirdman i *Kvinnor, makt och demokrati* (1995) ett skapande av en ideal kvinnobild. En sådan produktion förekom under 1800-talet som en motkraft till de begynnande emancipationstankarna som följt med 1700-talets upplysning. Med hjälp av naturvetenskapen fastslogs det på en rad olika sätt att kvinnor var helt väsensskilda från män. Av detta drog man slutsatsen att kvinnans rätta plats var i hemmet där hon bäst kom till sin rätt. Kvinnors uppgift blev att vara mödrar och företräda det goda och moraliskt riktiga. Dessa tankegångar genomsyrade hela samhället för att få kvinnan att anpassa sig till de samhällsliga strukturerna (Hirdman 1995, s. 165).

Jag använder mig av begreppet genusproduktion eftersom jag anser att vissa av skribenterna i Hertha i vissa fall faktiskt deltar i skapandet av 1800-talets ideala kvinnobild när de hävdar en kvinnlig särart. På lång sikt tycks det mig som att de bidragit till att förstärka kvinnors underordnade position genom den legitimering av denna position en genusproduktion kan innebära. Skribenternas åsikter om kvinnan som speciellt lämpad och kompetent för vissa områden var kanske en god strategi för tillfället, men i ett lägre perspektiv kan det ha inneburit att kvinnor hållits tillbaka med hänvisning till att de borde ägna sig åt det som lämpade sig för deras natur. Det är för mig intressant att se i hur stor utsträckning innehållet i Hertha kan tänkas delta i en allmän genusproduktion och enligt mina uppfattning bidragit till att cementera en begränsad kvinnoroll.

Genusproduktionen är en del av ett större genussystem, skriver Hirdman i *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning* (1993). Genussystem är en grundläggande ordningsstruktur av kön. Denna ordning förutsätter andra sociala ordningar, som till exempel politiska, sociala och ekonomiska sådana. Genussystemets ordning vidmakthålls av två principer. Dels isärhållandets princip som bygger på dikotomin manligt – kvinnligt, där det manliga och kvinnliga är två bestämda kategorier som inte får blandas och dels en hierarkisk relation mellan det manliga och det kvinnliga. Hierarkin gör mannen till norm och representant för det allmänmänskliga. Kvinnan intar en andrarangsposition (Hirdman 1993, s. 149).

Vidare menar Hirdman att tankefiguren manligt – kvinnligt är en av de djupaste och mest ursprungliga livsvärldsskapelserna. Livsvärldsskapelse är Jürgen Habermas begrepp och med detta avses den sociala och kulturella gemenskap som finns i alla sociala system. Denna gör att människor kan skapa en gemensam förståelse och erfarenhet. Tillägnandet av livsvärldsskapelser och därmed en gemensam världsbild sker i tre steg.

- Kulturell överlagring. Med detta avses särskilda tankefigurer som är kulturellt grundläggande.
- Social integration. Genom olika sociala institutioner lärs genussystemets mening in. Exempel på detta är könsspecifik arbetsdelning.
- Socialisering. Den direkta inläringen av vad en man respektive kvinna bör göra för att bäst leva upp till förväntningarna på sitt kön. Till exempel yttranden som ”visa nu att du är en stor, stark pojke”.

Denna process är meningsskapande för människor som befinner sig i någon form av gemenskap (Hirdman 1993, s. 152).

I praktiken, menar Hirdman, upprätthålls genussystemet av ett genuskontrakt. Genuskontraktet består av olika föreställningar om hur män och kvinnor ska vara, göra och förhålla sig till varandra. Detta ska inte betraktas som ett regelrätt avtal mellan två jämbördiga kompanjoner, utan det är snarare ett osynligt förhållande som ofta bestäms av den part som har makt att definiera den andre. Genuskontrakten slår igenom på alla Habermas tre nivåer (Hirdman 1993, s. 152).

Genussystemet reproducerar genom sin blotta existens sig själv åter och åter igen. Genom könets olika del i fortplantningen finns bekräftelsen på olikheten och isärhållandet. Oavsett dikotomin manligt – kvinnligt återfödelse på alla plan så finns biologin ständigt i grunden, tydligast åskådliggjord genom reproduktionen.

### **3.6 Gemeinschaft och gesellschaft**

Gemeinschaft och gesellschaft är ett begreppspar som myntades av Ferdinand Tönnies i slutet av 1800-talet, skriver Johan Asplund i *Essä om gemeinschaft och gesellschaft* (1991). Bakgrunden till detta begreppspar är de sociala och politiska förändringar som ägde rum i Europa under den här tiden. Förändringarna uppfattades som att de splittrade samhället och gjorde det inhumant och ytligt. Gemeinschaft kan sägas vara det förmoderna samhället som vilade på de privata och förtroliga relationerna. Detta skulle till exempel kunna vara det gamla bondesamhället. Tönnies associerar gemeinschaft som något naturligt, som växt fram av sig självt. Även kvinnan placerade Tönnies i gemeinschaft, medan mannen tillhörde gesellschaft, som står för det offentliga livet och för industrialisering och urbanisering. Enligt Asplund förknippar Tönnies det också med förvärvsliv, resor och vetenskap. De båda begreppen är endast idealtyper och flyter i praktiken ofta in i varandra. Ett gesellschaft har ofta rester av gemeinschaft som ett kollektivt undermedvetet, skriver Asplund. Detta kan ta sig uttryck i protester mot gesellschaft. Exempel på detta kan vara Gröna vågen, EU-motstånd eller bönder som motsätter sig import av jordbruksprodukter (Asplund 1991).

Vad jag uppmärksammat i Asplunds resonemang är gemeinschaft och gesellschaft som representativa begrepp för vissa fenomen och egenskaper. Asplunds antagande att ett gemeinschaft kan existera i ett gesellschaft, som man ju får anse att vårt samhälle är, gör det med bakgrund av min analys tilltalande att betrakta kvinnor och/eller det kvinnliga som ett slags gemeinschaft i förhållande till män eller manssamhället, uttryckt som gesellschaft.

## 4. Analys

Nedan följer min analys av Hertha under de två perioderna 1919 – 1922 och 1991 – 1994. För enkelhetens skull kommer jag att benämna den tidigare perioden för ”gamla Hertha” och den senare för ”nya Hertha”. Jag har utformat min analys enligt den tematisering som jag redogjort för i metodkapitlet. De olika rubrikerna representerar var sitt tema och i texten följer analysen av det material som format mina tankar.

### 4.1 Hertha 1919 – 1922

#### 4.1.1 Kvinnors medborgerliga rättigheter

Under denna rubrik har jag samlat citat och uppfattningar som användes som argument för en utökning av kvinnors medborgerliga rättigheter, främst för förvärvandet av rösträtt. Ofta har man i Hertha hänvisat till kvinnors särskilda egenskaper och natur för att föra fram sina krav. Det talas bland annat om den särskilda kvinnligheten, med vilken man ville hävda att kvinnor i stora avseenden skilde sig från män och representerade något annorlunda, specifikt kvinnligt. Kvinnlig särart och särskildhet används som argument både i Hertha och i den mer allmänna debatten för kvinnors politiska och medborgerliga rättigheter (Berggren 1987, s. 93).

Dessa argument grundade sig på uppfattningar om att kvinnor besatt särskilda egenskaper just utifrån sitt kön och att dessa egenskaper skilde dem från männen. Vårdande och omsorgsgivande egenskaper är exempel på vad som kan anses som unikt kvinnligt. Liknande uppfattningar finns även i Hertha. Detta ledde följaktligen till att man kunde anse att kvinnor borde hålla sig till hemmet och arbetsuppgifterna där, men också, som i Hertha, att man kunde hävda att kvinnor hade en särskild plats att fylla även i det offentliga livet. Kvinnor behövdes som ett komplement till männen. Eftersom de båda könen representerade två olika sidor av mänskligheten borde de båda också vara representerade i samhällets offentliga organ. I Hertha framställs det som om kvinnors deltagande i det offentliga livet är en nödvändighet för att skapa ett gott och bra samhälle. Rösträtt för kvinnor är inte bara en rättighet för kvinnor, utan också positivt för hela samhället. Detta gör att det också betraktas som ett stort ansvar för kvinnorna.

Under rubriken *Medborgarrätten* där det redogörs för riksdagens beslut om rösträtt för kvinnor i Hertha (1919 nr 6) refereras bland annat en herr Lindhagen, liberal riksdagsman.

*Hr Lindhagen uttryckte i första kammaren sin förhoppning att kvinnornas medborgarrätt skulle bli icke blott en vara, som partierna tävlar om, utan en levande och livgivande kraft, som innebär en seger för de humanistiska strävandena i opposition mot muskelstyrkans politik (1919 nr 6 s. 91).*

Vidare refereras justitieministern.

*I andra kammaren hälsade justitieministern kvinnorna välkomna i arbetet, de kommo i rätt tid för att hjälpa till med att bygga upp vad den s. k. maskulina kulturen rivit ned, och han slutade med att uttrycka sin livliga förhoppning om att kvinnornas medborgarskap skulle bli en ny fostrande kraft till större humanitet och samförstånd (1919 nr 6 s. 92).*

I dessa referat ger man uttryck för de förväntningar man hade på kvinnor i och med deras nya rättigheter. Även de manliga politikerna ser kvinnor som olika män på ett positivt sätt. Man hoppades på kvinnligt inflytande för ett mänskligare samhälle. Dessa förväntningar tillsammans med kvinnorörelsens egen särartsinriktade argumentation förpliktigade givetvis. Således skriver författaren Emilia Fogelklou i sin artikel *Krigets facit. Ej blott vänster om, utan helt om!*

*Det är inte någon som helst kvantitativ ökning av antalet politici, som nu göres behov, utan en kvalitetsförändring. Och det åligger kvinnorna; icke på den grund att vi skulle vara bättre än männen, helt enkelt på den grund att vi äro olika (Fogelklou 1919 nr. 2, s. 23).*

Kvinnors medborgerliga rättigheter gavs i praktiken inte helt villkorslöst. Det var viktigt att kvinnor verkligen tillförde och bidrog med något specifikt kvinnligt, eftersom detta varit ett viktigt argument i kravet på rösträtt. Vikten av detta betonades ytterligare i Hertha av de många röster som höjs för att kvinnor måste stå enade för att kunna behålla och föra fram denna särskilda kvinnlighet. Kvinnorna borde inte splittras av partigränser och politiska stridigheter. De borde stå utanför den manliga politikens tvister. Det fanns alltså uppfattningar om att det fanns särskilda kvinnliga intressen som överskred klass- och partigränser. Däribland räknar man bevarandet av den kvinnliga särskildheten och dess uppgift att förändra samhället till det bättre. Kvinnorna fick inte bli som männen och helt anpassa sig till ett system som uppfattades bygga på antagonism och splittring. Därför måste de hålla samman om deras särskildhet skulle kunna verka, vilket till stor del var deras uppgift som aktiva i det offentliga samhället. De måste ta sitt ansvar. Ett förslag för att samla kvinnorna var att bilda ett kvinnoparti. Detta framlades av Lydia Wahlström, en av de mer framträdande personerna inom kvinnorörelsen, vid en av LKPR:s (Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt) medborgarfester som hölls med anledning av den äntligen förvärvade rösträtten. Festligheterna refereras i Hertha (1919 nr. 6) och Wahlströms tal sammanfattas helt kort.

*Lydia Wahlström mot kvinnans indragande i de nuvarande partistriderna och för hennes uppgift att höja och idealisera det politiska livet genom att sluta sig tillsammans till ett eget parti med ett för kvinnornas kynne speciellt lämpat program (1919 nr. 6, s.111).*

De korta sammanfattningarna fortsätter och går helt i enighetens tecken, men utan att någon av talarna sträcker sig så långt som Wahlström i hennes förslag om ett kvinnoparti.

*Ruth Gustafsson med given utgångspunkt av kvinnornas anslutning till existerande partier men uttalande förhoppningen om att gott samarbete måtte komma att råda mellan de olika partiernas kvinnor och män. Ellen Hagen om kvinnorna solidaritet och enande kring samma ideal. Alexandra Skoglund om det ansvar, som nu lagts på kvinnornas axlar (1919 nr. 6, s. 111).*

Uppfattningen om vikten av att kvinnor samarbetar och värnar om sin kvinnlighet hade tydligen stor genomslagskraft. I festreferatet framträder kvinnor från olika partier och därmed, får man anta, med ganska olika åsikter, ändå betonar de alla vikten av samarbete. Ruth Gustafsson var socialdemokrat, Ellen Hagen liberal och Alexandra Skoglund stod politiskt till höger, i Hertha vill man få dem att framstå som eniga. Det var antagligen ganska viktigt att betona det kvinnligas inflytande, eftersom detta framträder som ett starkt argument för kvinnors medborgerliga rättigheter. Apropos den nyförvärvade rösträtten skriver till exempel Hilma Borelius, ordförande i Lunds Fredrika Bremerkrets, om kvinnornas nya ansvar och vikten av att representera det kvinnliga, inte i första hand ett parti.

*Men ett vilja vi icke lära oss: partifanatism, partihat. Låt oss var för sig, var inom sitt parti – så länge valtekniken tvingar oss att tillhöra ett sådant – hålla vår mänsklighet, vår kvinnlighet oskadad av partisinnets frätsyror. Vårt ”ansvar mot partiet” är i första rummet ansvaret att inom partiet representera det allmänmänskliga och allmänkvinliga, gentemot det partiförkrympta (Borelius 1921 nr. 3, s. 35).*

Även Herthas redaktion betonar vikten av att kvinnor samarbetar och möts över partigränserna. För att detta ska bli möjligt är det nödvändigt med oberoende och opolitiska organ, såsom till exempel Hertha. Inför det nya året 1920 inleds januarinumret med följande förhoppningar om den viktiga roll man önskade att Hertha skulle inta för att kvinnorna skulle kunna hålla fast vid det särskilt kvinnliga och de högst väsentliga frågor som härmed förknippades.

*Kvinnorna ha visserligen inom kort den betydande maktfaktor i sin hand, som röstsedeln är. Och genom den kunna de på ett helt annat sätt än någonsin förr skaffa sig gehör för de legitima krav de ha att föra fram. Men samtidigt löpa de faran att sugas in i virveln av dagens politiska liv, som allt mera blint och hänsynslöst ombildar även rent sociala problem till partiifrågor. Här är det Herthas speciella uppgift nu ställer sig fram. Det göres kvinnorna behov att äga en neutral plattform, dit de kunna rädsla över icke endast de rena kvinnofrågorna utan även spörsmål av mera allmän räckvidd. Hertha kan och bör få bli den punkt utanför partiintressena och partilidelserna, utifrån vilken kvinnorna deklarerar sin uppfattning, fixera sina fordringar och arbeta för dessas realiserande. Partipressen blir aldrig den opartiske förfaktaren av deras önskemål, ensamt kvinnornas eget pressorgan går självständigt till aktion för deras sak (1920 nr. 1, s. 1).*

I citatet ovan, som ingår i en artikel undertecknad av redaktionen, illustreras det mycket tydligt att inte bara män och kvinnor var olika, utan också att kvinnor inte hörde samman med det offentliga samhällets strukturer och de politiska stridigheter som antogs pågå där. Om kvinnor med sin särskildhet skulle kunna göra någon nytta måste de försöka stå utanför allt detta för att inte själva dras med in i systemet. Jag upplever det som om det fanns en slags vilja och ambition till förändring av det rådande samhället. Detta samhälle sågs som en manlig skapelse som kanske passade männen och deras kynne, men inte kvinnorna. Därför var det viktigt att kvinnorna betonade sin särskildhet och samarbetade över partigränserna. Om de inte gjorde det utan bara inrättade sig i de befintliga strukturerna skulle deras medborgerliga rättigheter vara så gott som bortkastade eftersom det bara skulle innebära en ökning av antalet röstberättigade. Många skribenter i Hertha tycks mena att det inte är rösträtten i sig som är det väsentliga, utan vad man med den kunde åstadkomma. Vid redogörelsen av hur Fredrika Bremer-förbundets årsmöte förlöpt år 1920 refereras en fröken Jenny Wallerstedts föredrag om ”arbetsuppgifter för en politiskt neutral kvinnoförening sedan rösträtten är vunnen” (1920 nr. 6, s. 92).

*Hon framhöll att kvinnorna ingalunda efter vunnen rösträtt skulle ha rätt att slå sig till ro och vila på de erövrade lagrarna, då rösträtten i och för sig icke vore ett mål utan ett medel till det verkliga arbete, som nu skulle börja. För att detta arbete skulle leda till de välsignelsebringande resultat, vilka vi hade rätt att hoppas av kvinnornas insats i samhället, fordrades en stark och välskött neutral organisation (1920 nr. 6, s. 92).*

Hilma Borelius skriver i artikeln *Medborgarrätt - medborgaransvar*:

*Vår rösträttsorganisation har som sådan varit inrättad för det yttre målets vinnande. Ända från början har dock vår 'agitation' utgått från tanken, att rösträtten i sig själv är medel, icke mål. Tydligt och klar har det stått för oss, att vad vi begärde var ett större ansvar. Icke som formell rätt utan som uttryck för livsvilja och ansvarsförpliktelse önskade vi rösträtt (Borelius 1921 nr. 3, s. 34).*

Det är inte bara ett frigörelsekrav som uppfylls med rösträtten utan även ett krav på förändring av samhället. Om kvinnorna fick större inflytande så skulle samhället bli bättre genom att kvinnor var annorlunda än män och därför gjorde saker på andra sätt som i vissa frågor var bättre än de som männen brukade. Kvinnors rösträtt var inte bara en utökning av de röstberättigade utan också början till en samhällsomvälvning. Men för att detta skulle bli möjligt måste kvinnorna hålla fast vid sin särskildhet och inte uppslukas av de manliga strukturerna. Kvinnorna måste stå över partiindelning och politiska stridigheter. Andemeningen i många av artiklarna i Hertha är i sanning revolutionär. Kvinnor antogs vara annorlunda männen och därför hoppades man även på ett annorlunda samhälle om deras befogenheter ökade. Många skribenter hyser den uppfattningen att det inte går att förändra strukturerna om man helt anammar dessa. Istället måste man distansera sig för att bevara sin egenart. Jag citerar återigen Borelius.

*Låt oss var för sig, var inom sitt parti – så länge valtekniken tvingar oss att tillhöra ett sådant – hålla vår mänsklighet, vår kvinnlighet oskadad av partisinnets frätsyror (Borelius 1921 nr. 3, s. 35).*

#### 4.1.2 Moderlighet och hemmet

En aspekt i argumentationen om kvinnans särskildhet är moderligheten. Under de aktuella tidsperioderna (1919 – 1922) samt tiden däromkring tog begreppet samhällsmoderlighet form, från början myntat av Ellen Key. Hon ansåg att moderlighet var en naturlig kvinnlig egenskap och för att leva upp till sin naturs kallelse borde alla kvinnor bli mödrar. Men om så inte blev fallet fanns det ändå en utväg för barnlösa kvinnor. De kunde bli samhällsmödrar. Samhällsmoderligheten kunde yttra sig genom att kvinnor arbetade inom sådana områden som passade deras kvinnliga egenskaper och natur. Genom att samhället allt mer sysselsatte sig med sociala frågor öppnades allt fler arbetsområden som hade stora likheter med arbetsuppgifterna i ett hem. Vård och tillsyn av barn, sjuka och gamla kan ses som exempel där praktiserandet av samhällsmoderlighet kunde var till nytta. Key ansåg vidare att kvinnornas rösträtt var en nödvändighet för samhället som behövde det kvinnliga inflytandet (Losman 1993, s. 194).

Liknande tongångar återfinns i Hertha. Moderligheten ingår som delargument i argumentationen om den särskilda kvinnligheten som användes för att hävda nödvändigheten av kvinnors rösträtt. Dessa tankegångar gör att det ligger nära till hands att dra en parallell mellan hemmet och samhället. En mor behövs både i hemmet och i samhället. Kvinnor ansågs ha andra egenskaper än män och liksom både en far och en mor är nödvändiga för ett hem, behövs de båda sidorna också i samhället. Moderligheten och den särskilda kvinnligheten var självklara i ett hem. Ser man då samhället som det stora hemmet blir det självklart att kvinnan ska ha en plats även här. Metaforen legitimerar kvinnors medborgerliga rättigheter på ett genialt sätt. Andra argument blir överflödiga. Den förutsatte dock att kvinnor betedde sig i enlighet med sina moderliga egenskaper, samt att de verkade inom de områden som ansågs vara naturliga för en kvinna – en mor – att syssla med. Man skulle förmodligen inte gett ett så särskilt trovärdigt intryck om man hävdade att kvinnors moderlighet gjorde att de passade som soldater inom armén, vilket bland annat kommer att visa sig i nästa avsnitt.

I Hertha uttrycks den särskilda kvinnligheten ofta genom moderligheten. Genom detta, som jag ovan redogjort för, är det lätt att dra paralleller till hemmet. Marsnumret 1922, inleds till exempel med Emma Aulins artikel *Kvinnorna och fattigvårdsarbetet*. Här betonar hon vikten av kvinnors deltagande i fattigvårdsarbetet på grundval av bland annat ”kvinnornas varma hjärtan och hjälpande händer” (Aulin 1922 nr. 3, s. 34). Parallellerna mellan hem och samhälle är tydliga.

*Intet kommunalt område har dock så stor likhet med ett hem som fattigvården, som består av hushållnings- och vårdarbete (Aulin 1922 nr. 3, s. 34).*

Aulin fortsätter.

*De allra flesta kommuner ha att bygga eller inreda ålderdomshem, på många håll skola även barnhem och andra anstalter ordnas och vid skapandet av alla dessa hem behöva kvinnliga insikter och erfarenhet göra sig gällande. För att fylla sitt ändamål att vara ett hem för dem som bebo dessa kommunala anstalter, få de ej verka anstalt eller kasern och den rätta hemprägeln kan knappast åstadkommas utan att kvinnor äro med och ordna (Aulin 1922 nr. 3, s. 34).*

Under Fredrika Bremer-förbundets årsmöte 1922 hölls ett föredrag av hovrättsnotarie Elisabeth Nilsson. Även här hänvisar föredragshållaren till moderligheten för att legitimera kvinnors deltagande i det offentliga livet.

*Det offentliga mötet på aftonen första årsmötesdagen inleddes av hovrättsnotarie Elisabeth Nilsson med ett särdeles intressant föredrag om kvinnornas insats i det kommunala arbetet, vari framhölls plikten för kvinnorna att söka leda samhällsutvecklingen in på sina linjer och därmed ge det plus åt samhällsbyggandet, som detta känt behov av, den naturliga moderligheten hos kvinnan (Kleman 1922 nr. 6, s. 89).*

### 4.1.3 Arbete

Man gör inte bara anspråk på rösträtten i Hertha, utan även på högre tjänster inom kommun och stat. Även i dessa sammanhang hänvisar man till de särskilda egenskaper och förmågor som kvinnor antogs ha och menar att det finns behov av just dessa även inom ovan nämnda områden. I artikeln *Statstjänsten* (1920 nr. 2) går skribenten igenom möjligheterna för den grundlagsändring som lagts som förslag för att utöka kvinnors chanser till statliga tjänster. "Statstjänsten" avslutas med följande påstående om behovet av kvinnor inom statsförvaltning och kyrka.

*På båda hållen ha de dock en uppgift att fylla /inom statsförvaltning och kyrka/, dels en kvalitativ, då de representera en från männen artskild mänsklighet, dels en kvantitativ, enär såväl kyrka som stat icke utan svårighet rekryterar tillräcklig arbetskraft* (1920 nr. 2, s. 26).

Även på andra områden där kvinnor redan arbetade i stor utsträckning hänvisar man till vad som är naturligt kvinnligt. I en artikel av Anna Brita Bergstrand med titeln *Diskussionen om skolförslaget* kan man läsa om flickskolelärarinnornas situation och arbete. Det yrkesval de gjort beror bland annat på följande:

*Naturligtvis många gånger, emedan ingen annan verksamhet stod dem till buds, ofta kärlek till en gärning, som var naturlig för en kvinna, men otvivelaktigt för just de bästa, de mest ideellt anlagda, även känslan av vara medarbetare i ett oundgängligt arbete, som staten sköt ifrån sig som onödigt* (Bergstrand 1922 nr. 7, s. 102).

Vad gäller kvinnors rätt till högre tjänster hänvisar man dock inte bara till den särskilda kvinnligheten, utan också till att kvinnor hade specifika erfarenheter och förvärvade kunskaper just utifrån de uppgifter de fyllde i hemmen och hushållen. Detta synsätt skiljer sig något från argumentationen kring den särskilda kvinnligheten. Här talar man inte längre i första hand om kvinnans natur, utan om socialt tillägnad kompetens. Viktigt att minnas i sammanhanget är dock att denna kompetens har sin utgångspunkt i ett visst bestämt kön, nämligen det kvinnliga, som kan ses som en förutsättning för tillägnandet av denna kompetens. Angående kvinnorna och statstjänsten kan man i artikeln *Kvinnans tillträde till statstjänst* läsa följande:

*Den kvinnliga sakkunskapen torde vara av behovet påkallad inom den högre skolledningen och även å mera självständiga och ledande poster inom verk, som man sig anförtrott sociala och sanitära uppgifter samt inom socialförsäkringens och fattigvårdens områden* (1919 nr. 1, s. 7).

I citatet ovan hänvisar man till en kvinnlig sakkunskap som skribenten menar återfinns just inom de områden som kan sägas ha paralleller inom hemmet, såsom barnavård, undervisning och olika former av välgörenhet. Detta var sådant som medelklasskvinnorna sysslade med under långa tider. Denna kunskap och erfarenhet borde alltså kunna utnyttjas även av stat och kommun, när de sociala frågorna mer och mer kom att bli det offentliga samhällets angelägenhet.

Även inom de högre akademiska disciplinerna ansåg skribenten ifråga att kvinnor hade en plats att fylla och alldeles särskilt då när det gällde att handha sådant som rörde familjen och det unga, uppväxande släktet. Artikeln *Kvinnans tillträde till statstjänst* fortsätter:

*Den kvinnliga juristen torde även inom landets domstolsväsende kunna finna ett verksamhetsfält, särskilt om, såsom föreslagits, specialdomstolar komma att inrättas för ungdomliga förbrytare och för avgörande av äktenskapliga tvister* (1919 nr. 1, s. 7-8).

Genomgående kan man nog säga att de flesta skribenter i Hertha förutsatte att det fanns många saker som kvinnor var bättre rustade att klara av än män – och tvärtom. Dels för att de var olika och därför var särskilt lämpade för vissa saker och dels för att kvinnor och män oftast arbetade med



olika saker och därför rent praktiskt hade olika erfarenheter och därmed även olika kunskaper. Ett exempel på hur olika man ansåg att mäns och kvinnors läggning var ges i den rapportering som rör öppnandet av statstjänster för kvinnor i Danmark. I avsnittet *Kringblick* under rubriken *Statstjänstens smala väg* kan man läsa följande.

*Den strid som stått om saken i Danmark har således koncentrerat sig om prästämbetets undantagande - de militära lära nog ingenstädes locka kvinnorna* (1921 nr. 3, s. 38)!

Andemeningen är densamma i en översättning av Anna Westergaards artikel som också den behandlar öppnandet av statstjänster för kvinnor i Danmark. Denna artikel redogör för en debatt i folketinget. En medlem av riksdagen, en professor i teologi, uttalar sig om bland annat nedanstående.

*Som kuriosum vill jag nämna, att i professors inlägg inte fattades den från vissa håll gentemot kvinnorna krav på lika rättigheter obligata uppfordringen till kvinnorna att äntligen nu ta fatt på genomförandet av - den kvinnliga värnplikten!* (Westergaard 1921 nr. 8, s. 83).

Att kvinnor skulle göra karriär inom det militära framstår som absurt för artikelförfattarna. Det är på sin höjd en fråga att le överseende åt. Att en politisk motståndare tar upp frågan uppfattas som osakligt. Författaren verkar mycket väl medveten om att inte ens professorn menar allvar med sitt förslag. Det hela ses som ett utslag av ren spydighet. Kvinnor associeras inte på minsta vis med fysisk strid och våld. Snarare framstod de som fredssträvare, vilket till exempel framgår i en artikel om bildandet av en kvinnornas handelskammare under inflytande av Mrs Katherine Clemmens Gould, som verkade för detta i många länder.

*-Tror ni inte, säger Mrs Gould och vänder sig livligt till mig, - att kvinnorna, en gång inne i och förstående handelsvärldsbehärskande makt, skulle bli de verkliga fredsfrämjarna i världen? Tror ni att de skulle kunna vara så vansinniga som männen och slå sin egen välfärd i stycken? Jag tror inte att kvinnorna någonsin, såsom medbestämmande faktorer inom handelsvärlden, vilken ytterst bestämmer över krig och fred, skulle gå med på det självmord kriget är, dettas vanvettiga förstörande av mödosamt hopbragta värden. Jag tror det inte, komma de en gång fram till det medinflytande de kunna och bära ha, står för mig faran av krig som övervunnen* (K-N 1920 nr. 7, s. 156).

#### **4.1.4 Manlighet – en kort diskussion**

Med alla dessa uppfattningar om kvinnor och det kvinnliga börjar så sakteliga även en bild av mannen och det manliga att framträda. Direkta åsikter och idéer om män finns inte. Det är kvinnorna som står i fokus. Synen på det manliga framträder endast i motsats till det kvinnliga. Det kvinnligas förtjänster framträder oftast på bekostnad av det manliga, men underförstått. Synen på könen är ofta polär. Kvinnor är fredliga, män krigiska. Män kopplas ofta till det offentliga livet och kvinnorna till hemmet, även om ambitionen är att kvinnorna också ska delta i ”männens sfär”. Intressant nog går det inte att utläsa någon strävan i Hertha för att männen i större utsträckning ska verka i hemlivet.

Det förs ingen polemik mot män i Hertha, men det är ingen särskilt positiv manssyn som framträder om man ska hårdra det. För det första är män aldrig av något större intresse i artiklarna. Män och manlighet framhålls endast som de negativa motsatserna till kvinnor och kvinnligheten. Syftet är inte att dra män i smutsen, utan att visa på att även kvinnor och det kvinnliga behövs, vilket anses vara det bästa för samhället.

Sammanfattningsvis kan man säga att manligheten framträder som aggressiv, krigisk och något som hör det offentliga livet till i högre utsträckning än det kvinnliga. Att män framstår som krigiska kan

nog bland annat hänförs till tidsandan. Ett världskrig hade just svept förbi och det var ett i huvudsak av män orsakat krig.

## 4.2 Hertha 1991 – 1994

### 4.2.1 Framtid

Liksom i gamla Hertha förekommer det i nya Hertha en stark tilltro till kvinnors förmåga och kompetens att förändra samhället och världen till det bättre. Vid slutet av första världskriget skulle denna förändring till det bättre komma genom att kvinnor fick rösträtt och andra medborgerliga rättigheter. På 1990-talet har kvinnor samma formella rättigheter som män, men fortfarande framhåller en del skribenter att det kvinnliga inflytandet inte är tillräckligt i samhället. Som i citatet nedan framgår det att formella rättigheter inte är nog, könsspecifika skillnader och vad de kan bidra med måste också beaktas. Det bör läggas samma vikt vid det kvinnliga som det manliga. Detta hävdar bland annat Gunilla Thorgren i en artikel av Märta Fritz, Herthas dåvarande chefredaktör. Fritz låter på några sidor en del kvinnor ge ett kvinnoperspektiv på samhället och berätta om sina visioner om framtiden. Thorgren börjar med att redogöra för vad hon anser vara människors basbehov och fortsätter sedan enligt nedan.

*Bortsett från dessa för mig fullständigt självklara saker, skulle jag år 2010 också vilja att vi faktiskt hade skapat världens första demokrati, där den manliga realismen och den kvinnliga kompetensen har samma värde. Att vi så att säga hade kommit dit där det här med att vi faktiskt är olika, våra olika biologiska utgångspunkter kan ses som en resurs (Fritz 1994 nr. 1, s. 25).*

Här tar Thorgren en direkt utgångspunkt i biologin för att förklara skillnader. Det finns en essentiell skillnad mellan könen och denna skillnad är viktig, eftersom män och kvinnor har olika resurser som måste tillvaratas på olika sätt. Thorgren representerar alltså ett komplementärt synsätt, där det manliga och det kvinnliga tillsammans kan skapa något positivt, vilket också åskådliggörs enligt nedan. Thorgren fortsätter.

*Jag ser den här levande... första verkliga demokratin som ett samspel mellan det positiva i det som vi kallar för kvinnokulturen och det positiva i det vi kallar för manskulturen. Att vi, så att säga, kan låna av varann. Det är ju inte så att allt det kvinnor står för är positivt. Vi har också våra destruktiva sidor och precis som manskulturen har. Men en positiv befruktan utav kvinnokulturen och manskulturen vill jag se i den här första levande demokratin (Fritz 1994 nr. 1, s. 25-26).*

Andra skribenter betonar vikten av det kvinnliga på grundval av att kvinnor har andra perspektiv än män, utan att gå in på varför perspektiven är skilda. Detta hävdar bland annat Märta Fritz i sin inledning till artikeln ovan om olika kvinnors syn på kvinnors framtid, liv och rättigheter.

*Såväl nutid som framtid ser ut på ett annat sätt i kvinnoögon. Vi känner sällan igen oss i massmediadebatten, den har mycket lite med vår verklighet att göra (Fritz 1994 nr. 1, s. 13).*

Här ger Fritz uttryck för att kvinnor är annorlunda och har andra perspektiv att bidra med än underförstått män. Kvinnor görs till en egen grupp med särskilda upplevelser och värderingar. Däri ligger också deras förändrande potential.

Längre fram i artikeln ger Maria-Pia Boethius sin syn på saken.

*Jag har i två år rest kors och tvärs i det här landet och träffat tusentals kvinnor. Den resurs och den bas som finns är fullständigt strålande (Fritz 1994 nr. 1, s. 20).*

Citaten ovan uttrycker en tilltro till kvinnor och det kvinnliga. En bra framtid med ett bättre samhälle behöver kvinnor och deras kompetens. Kvinnor representerar andra synsätt och perspektiv. Dessa är nödvändiga för att samhället ska kunna utvecklas i en ny och bättre riktning.

Att kvinnor har ett annorlunda synsätt och att detta synsätt behövs tyder på att skribenterna och de personer som framträder i Hertha anser att det nuvarande samhället och världsordningen i någon form är mindre bra och i behov av förändring. Detta kan man inte minst tillskriva miljöproblemen, som har blivit allt mer aktuella och framträdande under 1990-talet. Men också ekonomisk turbulens och sviktande välfärd kan tänkas bidra till ett ifrågasättande av gamla värderingar och ordningar. Det nuvarande samhället associeras av vissa skribenter med det manliga, ett samhälle uppbyggt av män och styrt av manliga värderingar. Det kvinnliga ses som det manligas motsats och blir alltså lösningen på problemet. Så menar till exempel den indiska feministen Kamla Bhasin som intervjuas av Madeleine Gauffin i Herthas marsnummer 1994. Hon anser att kvinnor helt måste ta över om det ska finnas något hopp för världen.

*Kamla Bhasin menar att kvinnor måste definiera världen som ett sjunkande skepp, ta över makten och införa helt nya principer. Principer som har andra utgångspunkter än de patriarkatet byggt upp strukturerna på* (Gauffin 1994 nr. 3, s. 41).

Många röster i Hertha talar för sitt hopp till kvinnorna och det som de anser att kvinnor representerar. Av en del betraktas kvinnor som särskilt lämpade att lösa de problem världen möts av. Detta tillskrivs kvinnors särskilda egenskaper, som skiljer sig från mäns. Kamla Bhasin hyser detta hopp...

*Hon är positiv inför framtiden och tror att kvinnor kommer att se till att världens strukturer och värderingar förändras* (Gauffin 1994 nr. 3, s. 41).

...liksom Flory Gate, grundare av en stipendiefond för kvinnor som sysslar med ekologiskt jordbruk. Hon menar till exempel att kvinnor har ett närmare förhållande till jorden. Flory Gate intervjuas av Lena Udd i Hertha nummer två 1994.

*Att se jordens förutsättningar, att inse att vårt handlande måste präglas av dem och att vi måste ha tålmod ligger lättare till för kvinnor menar Flory.*

*- Jag tror att det finns ett samband mellan kvinnorna och jorden. Vi har tålmodet och insikten att låta fröet växa i jorden där männen mest vill höja produktiviteten, säger hon* (Udd 1994 nr. 2, s. 26).

Liknande tankegångar ger skådespelaren Anders Linder i en intervju om könsroller och jämställdhet av Märta Fritz.

*Den expansiva mansrollen - att lösa allting med konflikter - den är slut. ...Det är ju miljöfrågorna som fått oss att inse detta. Jag menar att det gynnar det arketypiskt kvinnliga, det som varit tillbakahållet och betraktats som löjligt, intuition och sådant där* (Fritz 1992 nr. 2, s. 26).

Också i en intervju med Malin Falkenmark, professor i hydrologi, ges det uttryck för kvinnors särskilda resurser som anses vara av stor vikt när det gäller arbete med natur och miljö. Falkenmark intervjuas av Lena Udd om vattenfrågor och säger bland annat följande.

*På samma sätt som männen behöver en påminnelse om världen utanför sammanträdesrummet, så behöver kvinnorna påminnas om sina unika resurser och det de kan tillföra i debatten, understryker Malin Falkenmark. Kvinnors simultankapacitet - att vi kan göra så många saker på en gång - behövs för att få den åtråvärda helhetssynen. Både kvinnor och män måste vara med för att lösa problemen, men dit är det förstås rätt långt* (Udd 1993 nr. 2, s. 6).

I citaten ovan görs en stark koppling mellan kvinnor och natur. Kvinnor som grupp får en gentemot männen särskild position i förhållande till naturen. Detta ger kvinnor ytterligare en hjälpande och

förändrande dimension. Medan männen står för exempelvis – som det ges uttryck för i ett av citaten ovan – det industrialiserade och högproduktiva jordbruket, står kvinnorna för de små och naturnära processerna. Idag när det storskaliga och i nationalekonomiska termer effektiva samhället allt mer visar sig vara en återvändsgränd, i form av miljöförstöring och minskad livskvalité blir det viktigt med alternativ. Många personer som framträder i Hertha sätter likhetstecken mellan detta samhälle och manliga värderingar. Kvinnorna blir då den självklara lösningen på problemen, eftersom de antas stå för någonting helt annat. Kvinnor och män betraktas som två grupper som representerar olika värderingar och ideal. För att generalisera framstår kvinnor genom denna dualism som jordnära, insiktsfulla och intuitiva, medan män framstår som expansiva och vinstorienterade. Av denna generalisering kan man dra slutsatsen att det är män som i större utsträckning representerar och har skapat det moderna samhället, medan kvinnorna har kvar mer av ett förmodernt sådant. Det hela kan uttryckas som ett förhållande mellan *gemeinschaft* och *gesellschaft*, där *gesellschaft*värderingarna har gått för långt och samhället står i behov av ett större *gemeinschaft*inflytande.

## 4.2.2 Manlighet

Istället för att endast direkt fokusera på den kvinnliga särskildheten som i äldre Hertha, uppmärksammar man nu att även män är annorlunda. Manligheten har blivit ett begrepp att problematisera, likaväl som kvinnligheten. Utgångspunkten i diskussionen är att män och kvinnor är olika. Män anses skilja sig från kvinnor. Idag när ökade krav ställs på männens deltagande i hemarbete och omhändertagande av barnen, krävs det också att mansrollen diskuteras. Liksom kvinnorna har ifrågasatt och försökt förändra sin roll, behöver även männen diskutera sin mansroll. Detta menar exempelvis en man som deltagit i ett mansläger och intervjuas av Lena Udd om manlighet och relationer.

*Kvinnorörelsen kom till av en orsak, av ett förtryck och den behövdes ju verkligen, säger han. Det är väl ingen som kan ifrågasätta det. Jag kan inte heller tro att någon kan tycka att kvinnorörelsen skulle ha någon skuld i att även männen behöver en frigörelse (Udd 1993 nr. 1, s. 11).*

Mansrollen är i behov av omdefiniering och gränsöverskridande, tycks den intervjuade mannen mena, men det måste ske på mannens villkor. Män kan inte bara överta de sätt på vilka kvinnor omdefinierat sina roller. Han menar vidare...

*- Män och kvinnor är ju olika, men på 70-talet skulle alla vara lika, säger han. Det är inte så – att vara känslig och tala djupt om känslor är inte typiskt kvinnligt och omanligt. Men män måste hitta sitt sätt och få tala på det sättet – inte bara ta över kvinnornas tolkningar (Udd 1993 nr. 1, s. 11).*

Det är svårt att se vad manlighetsbegreppet egentligen innebär för skribenterna i Hertha. Män framträder i Hertha i traditionellt kvinnliga yrken. Barnskötare, fritidspedagoger och föräldrarlediga män intervjuas. Många av de män som framträder i Hertha överskrider de gamla könsgränserna. Vikten av faderns närvaro i hemmet betonas. Också vad föräldraledighet kan ge rent personligen för männen framhålls. Detta framgår bland annat i ett reportage om en öppen förskola för föräldralediga pappor och deras barn utanför Umeå. En pappa menar att det är ett stort ansvar och att han själv alltid kommer i andra hand av hänsyn till barnet, men menar ändå:

*- Men det känns inte negativt, tvärtom. Det är så mycket som händer, man får ett gensvar och känner man är betydelsefull. Jag har aldrig haft den känslan förr. Jag känner att jag behövs (Mannberg Zackari 1993 nr. 1, s. 24).*

Även män inom barnomsorgen anses fylla en väsentlig plats. De antas se saker på ett annat sätt, har andra intressen och idéer. De bidrar också till att traditionellt manliga aktiviteter lyfts fram, vilka

ofta åsidosätts inom den så kvinnodominerade barnomsorgen. Detta kommer inte minst pojkarna till godo.

Manligheten framträder för mig på ett mycket diffust sätt. Det verkar mest handla om att män måste få utvecklas som just män. De måste ta sitt ansvar för hem och barn, men få göra det på sitt sätt. Deras manlighet får inte förtryckas och omvandlas till något ”kvinnligt”, även om de ägnar sig åt traditionella kvinnouppgifter. 1970-talets ”mjukisman” nämns i en recension av boken *Män emellan* (1992) som exempel på män som helt omformat sig efter kvinnliga principer för att leva upp till nya ideal. Recensenten Lena Udd skriver:

*Mycket rör sig om vägen från den omtalade mjukismannen som var mjuk, snäll och drack örtte till en man som står för sig själv och sin egen identitet* (Udd 1993 nr. 1, s. 40).

Som jag förstår det kan män göra samma saker som kvinnor, men de gör det inte på samma sätt. Mannen kan inte förändras efter kvinnliga mönster, utan han måste finna sin egen väg.

Ett framträdande begrepp när det gäller manlighet i Hertha är aggressivitet. Det är i stort sett det enda direkta adjektiv som används i Hertha för att beskriva manlighet. Män anses generellt sett aggressivare än kvinnor. Detta tar sig uttryck redan i unga år, hävdar barnpsykiatern och författaren till boken *Till små pojkars försvar*, Jari Sinkkonen i en intervju av Lena Udd. Han menar att pojkar har behov av att leka våldsamma lekar, till exempel krig. Detta är ett led i deras utveckling och bör därför inte motarbetas.

*Det är inte onormalt att små pojkar vill leka krig, att de älskar leksaksvapen och att de vill vara He-man. Det är naturligt och gör inte att de som stora blir aggressiva monster – utan tvärtom. Det handlar om att hitta sin identitet och sig själv* (Udd 1992 nr. 3, s. 14).

Aggressiviteten framställs vidare som något som kan bli farligt om den inte hanteras rätt. Den får inte förnekas och förtryckas, eftersom det kan resultera i hämningar och då bli farlig. Det menar psykologen och psykoterapeuten Åke Högberg, författare till boken *Det vilda i mannen – vägen från mamma till mognad*. I en intervju av Lena Udd besvarar han den kritik han fått för sin bok, som bland annat går ut på att Högberg förhärskar våld i sin skildring av en ung mans utveckling.

*Om vi gömmer undan den aggressivitet som finns och förtrycker den så tar den sig farliga uttryck. Ju mindre man är i kontakt med sin aggressivitet desto farligare blir den. Du blir hämmad och det är de hämmade männen som vi ser i porrbutikerna, det är de som våldtar kvinnor, det är de som är farliga, det är de som inte kan ha riktiga relationer till kvinnor. Men om vi ser våra mörka sidor, om vi ser aggressiviteten och kan ta fram den, hantera den och leva ut den så kan vi också se vara gränserna går* (Udd 1993 nr. 1, s. 9).

Det framgår inte riktigt i Udds intervju hur aggressiviteten rent konkret bör hanteras, men om man går tillbaka till en av Udds andra intervjuer så framträder ett sätt. Mannen som deltagit i ett mansläger berättar hur han och de andra lägerdeltagarna fick hantera sin aggressivitet.

*Vad det handlar om är ju att visualisera ilskan, ta fram den och lära sig hantera den. Vi gjorde så att vi fick ta ett träd och slå allt vad vi orkade på en ruten trädstam som låg på marken. Och det kändes faktiskt väldigt skönt! Jag kan inte säga exakt vad det gav mig, men jag känner nu efteråt att det och allt annat på kursen har förändrat mig. Att jag kanske är mindre passiv nu* (Udd 1993 nr. 1, s. 11).

Vad det gäller uttalanden om manligheten som sådan, framstår den för mig som essentiell. Det förutsätts att män är på ett särskilt sätt, som skiljer sig från hur kvinnor är. Det mest utmärkande för manligheten tycks vara aggressiviteten. Det talas till exempel aldrig om hur kvinnor ska hantera sin aggressivitet eller hur det kommer sig att de inte slår och våldtar i samma utsträckning som män.

Men liksom kvinnan har också mannen blivit gränsöverskridande. Män får syssla med traditionellt kvinnliga saker, men det framställs som om de gör det på andra sätt än kvinnor, på ett mansspecifikt sätt.

Det är intressant att även manligheten problematiseras. Detta visar på att man inte tar mannen och manligheten för självklar. I Hertha på 1900-talet ställs manligheten på samma nivå som den så omdiskuterade och analyserade kvinnligheten. Genom detta fråntas man mannen positionen av allmän normgivare. Manlighet framställs liksom kvinnlighet som en mänsklig variant och inte grundtypen för en människa. Även män har blivit särskilda och annorlunda. Män har enligt detta synsätt något att tillföra just därför att de är män.

## **5. Diskussion**

I detta avsnitt avser jag att diskutera och sammanfatta de båda analysavsnitten. Jag kommer att till viss del återanknyta till de begrepp jag tidigare redogjort för samt försöka relatera den till vad som framkommit i analysen. Jag inleder med att diskutera de båda perioderna av Hertha och går därefter vidare till att diskutera en del begrepp.

### **5.1 Gamla Hertha**

Det som främst har slagit mig under läsningen av Hertha och det fortsatta analysarbetet är det självförtroende och den optimism som präglar den tidigare perioden i min undersökning. Många artiklar i Hertha ger uttryck för en stark tilltro till kvinnor och deras egenskaper och kompetens. Flertalet av skribenterna har också högt ställda ambitioner om långtgående samhällsförändringar. Genom att kvinnornas inflytande ökade med fulla medborgerliga rättigheter skulle samhället kunna förändras till det bättre. De kvinnor som framträder i Hertha har en underbar tilltro och självkänsla just i att de är kvinnor. Åtminstone framstår det så för mig. Denna självkänsla tycks ha sin grund i en uppfattning om det kvinnliga som något gott. Kvinnor hade egenskaper som moderlighet och fredssträvan. De hade andra kompetenser och erfarenheter än män, såsom kunskap om hur man skötte ett hem. Allt detta, menade man, var nödvändigt för att samhället skulle kunna utvecklas i rätt riktning och just därför måste även kvinnor få fulla medborgerliga rättigheter. Ofta framställs det som att det inte är främst för egen vinning man kräver rösträtt och dylikt, utan snarare för samhällets bästa. Huruvida detta endast var en strategi för att nå målet eller om det var en utbredd, etablerad föreställning är svårt att säga. Troligtvis ligger väl sanningen någonstans mittemellan. Det var förmodligen förmånligare att framhålla samhällets vinster, framför kvinnornas.

Denna inställning eller strategi sammanföll också med borgerlighetens uppfattning om det kvinnliga och dess innebörd. Ingen kunde opponera sig mot att kvinnor var moderliga. Utnyttjade man sedan sådana uppfattningar i arbetet för kvinnors medborgerliga rättigheter blev det förmodligen svårare att komma med motargument, än om man inriktat sig på att lyfta fram kvinnor som individer med rätt till detsamma som män. Med detta menar jag naturligtvis inte att kvinnorna i Hertha endast använde sig av den generella kvinnobilden som en strategi. De levde ju själva i det samhälle som skapat uppfattningarna om det kvinnliga. Genom användandet av dessa argument och uppfattningar förstärkte man ju ytterligare den gängse bilden av kvinnan som annorlunda mannen, som ett komplement till honom.

## 5.2 Nya Hertha

I analysen av nya Hertha framställs kvinnor liksom tidigare som annorlunda män, ibland till och med som ett alternativ till det manliga samhället. Men nu är det inte längre krig som framstår som det största misslyckandet och hotet. Istället framförs kvinnors andra egenskaper i samband med till exempel miljöfrågor. Inställningen är dock fortfarande att samhället har allvarliga problem och att kvinnorna och det kvinnliga har möjligheter att förändra och lösa problemen. Det finns inte direkt längre några tendenser till framhållandet av kvinnors ansvar för att förändra och förbättra samhället som i gamla Hertha. Skribenterna betonar snarare den resurs som kvinnor utgör och vilken potential de har. Att framhålla kvinnors ansvar för att samhället utvecklas i rätt riktning skulle idag kunna te sig som ett hån då kvinnor haft rösträtt och varit formellt likställda med män under flera år, men ändå inte uppnått samma makt och inflytande som män. Det är inte längre ett gångbart argument, om man inte vill lasta kvinnorna för att samhället inte är bättre än det är.

En skillnad mot gamla Hertha är att en stor del av fokus i nya Hertha flyttats från kvinnor till män. Även män betraktas som annorlunda och speciella. Att män har särskilda egenskaper och erfarenheter som kan behövas inom kvinnodominerade områden uppmärksammas. Mansbilden är mer positiv i slutet av seklet än runt 1920. Det beror dels på att män uppmärksammas just som män, medan de i gamla Hertha bara är den negativa motpol som kontrasterar kvinnors positiva egenskaper. I gamla Hertha associeras männen till stor del med krig och konflikt. I nya Hertha kopplas visserligen aggressivitet till manlighet, men denna egenskap behöver inte vara något negativt om den hanteras på rätt sätt. Män förknippas också med omvårdnad genom sina roller som fäder och barnomsorgspersonal. Detta är en radikal förändring, eftersom det var just inom sådana områden som kvinnligheten skulle manifesteras sina kvalitéer i det offentliga samhället i gamla Hertha.

Vad som är manligt och kvinnligt är svårare att bestämma i nya Hertha. Båda könen är gränsöverskridande i den meningen att män och kvinnor verkar i situationer och miljöer som traditionellt associeras med det motsatta könet. Därför blir det svårare att urskilja vad särarten egentligen innebär och har sitt ursprung. Även om kvinnor skildras i en traditionellt manlig miljö, är de inte som män. De tänker lite annorlunda och handlar lite annorlunda. Ofta ses detta som något positivt. Både mäns och kvinnors särskilda egenskaper och erfarenheter behövs och måste tillvaratas.

Den huvudsakliga skillnaden för mig är dock att tilliten och självförtroendet tycks mindre under 1990-talet än runt 1920. Detta måste förmodligen tillskrivas de olika förhållanden som rådde under de två tidpunkterna. I början av 1900-talet saknade kvinnor i stort medborgerliga rättigheter. Det fanns många konkreta mål för kvinnorörelsen att sträva efter. I slutet av 1900-talet däremot är formell likställdhet uppnådd mellan kvinnor och män. Ändå anser inte skribenterna i Hertha att deras uppgift är slutförd. Detta kan var en anledning till att entusiasmen svalnat.

Man ska heller inte förringa historiens dragningskraft och svårigheten att analysera sin egen tid. Uppsatsförfattaren är mer personligt bekant med 1990-talet än åren kring 1920. Avståndet gör att det känns lättare att försöka analysera historien, medan den relativa nutiden är för nära för att få ut så mycket av den. Det är också mycket lätt att falla för det romantiska skimmer som omger den tidiga kvinnorörelsen.

### 5.3 Genusproduktion

För att återknyta till Hirdmans begrepp genusproduktion skulle man i min analys av gamla Hertha kunna se en produktion av kvinnan som moderlig, fredssträvande och i besittning av andra, men nödvändiga, egenskaper och kompetenser än de män hade. Denna produktion anser jag till stora delar sammanfaller med 1800-talets borgerliga kvinnouppfattning, just den som beskrev kvinnan som bräcklig och intellektuellt underlägsen mannen. Men i Hertha gör man denna bild till något positivt och vänder det begränsande till ett komplement till mannen och därmed nödvändigt för även det offentliga samhället. De omvandlar innebörden av att vara kvinna från något privat, till att också omfatta det offentliga.

Även i nya Hertha pågår det en slags genusproduktion. Kvinnan är olik mannen genom att hon representerar andra värden och ett alternativ till det samhälle som betraktas som främst manligt. Min tidigare generalisering i begreppsparat *gemeinschaft* – *gesellschaft* är här användbar. Mannen representerar här *gesellschaft* genom kopplingen till industriell produktion och resultatorientering, medan kvinnan står för *gemeinschaft* genom sin koppling till naturen och det alternativ till det moderna samhället som det kan innebära. Det kan betraktas som en slags återgång till helhetsyn och ett mer naturnära samhälle. Detta framstår som särskilt tydligt då artiklarna i Hertha ofta tar upp natur och miljö i samband med de resurser kvinnor antas ha. *Gesellschaftvärderingarna* och det manliga har fått ett alltför stort inflytande, vilket har lett till problem som till exempel miljöförstöring. Genom detta tonar en bild av kvinnan som komplement och lösning på det moderna samhällets problem fram. I en omvälvande tid blir kvinnorna ett alternativ till männens värld.

### 5.4 Kritik av dikotomin särart – likhet

På ett sätt skulle mitt val av problemställning helt kunna ifrågasättas. Tar man utgångspunkt i Carlsson-Wetterbergs och Scotts analysmodeller är det alltför lättvindigt att utgå från begreppsparat särart – likhet. Detta har varit märkbart i mitt analysarbete. Det är inte alltid självklart vart man kan hänföra ett uttalande från. Varken i gamla eller nya Hertha tar skribenterna en uttalad ställning för särart eller likhet. Som Carlsson-Wetterberg och Scott påpekar har det kanske inte funnits utrymme att göra ett val mellan särart och likhet i dess vidaste bemärkelse. Kvinnorörelsen, även Fredrika Bremer-förbundet och skribenterna i Hertha, utgår i sitt handlande vanligtvis från den konkreta sociala och politiska kontext de lever och verkar i. Fredrika Bremer-förbundet och Hertha står inte utanför samhället eller sin tid. Förbundet påverkar sin omvärld samtidigt som det med nödvändighet också tar intryck av den. För mig ger analysen av gamla Hertha en bild av att Fredrika Bremer-förbundet utgick från den situation som rådde och utnyttjade de möjligheter som fanns. För att förstå deras utgångspunkter måste man som både Carlsson-Wetterberg och Scott argumenterar för, förstå den kontext som Fredrika Bremer-förbundet växte fram ur. I det här fallet anser jag att den samhällseliga kontexten delvis utgjordes av 1800-talets genusproduktion av kvinnan som mild, god, moraliskt högtstående och annorlunda mannen.

Motsvarande för nya Hertha är en situation där man delvis misslyckats med att förbättra kvinnors ställning, trots att kvinnor har samma formella rättigheter och skyldigheter som män. Kanske kan man betrakta det som att man i Hertha försöker se kvinnor och det kvinnliga som ett slags alternativ till det manliga samhället. Det kvinnliga antas osynliggöras i de manliga strukturerna. Detta vill man då lyfta fram och jämställa med det manliga.

Det är svårare för mig att anamma Carlsson-Wetterbergs och Scotts synpunkter på min analys av nya Hertha än på gamla. För mig är det lättare att förstå den situation som rådde då, medan 1990-talet är svårt att få perspektiv på. Dels för att det är nära i tid, det är min egen tid och dels för att de



hinder och svårigheter som man i nya Hertha konfronteras med är mer subtila och dolda än de mer uppenbara kring 1920, till exempel avsaknad av rösträtt. Jag har svårt att se klart på det som hände under åren 1991 – 1994.

## 5.5 Social särart

I nya Hertha är det vanligare med det som jag benämner social särart. Det är svårare att se vad skribenterna grundar sina uppfattningar på. Det finns en tendens till att inte besvara frågan om orsak. Sällan hänvisas det i artiklarna till biologin eller naturen som en källa till kvinnors särskilda egenskaper. Ändock framgår det att kvinnor och män generellt sett inte är fullständigt lika, om än lika mycket värda. Vad det är som gör att jag ändå vill definiera vissa citat som uttryck för särartstankar är att det aldrig framgår varför kvinnor har vissa egenskaper som inte män har. För att anknyta till min tidigare definition av begreppet social särart så menar jag att man genom att inte problematisera uttalanden om att män och kvinnor skulle vara olika, så verkar uttalanden om detta i determinerande riktning, på samma sätt som jag anser att biologiska särartstankar gör. På samma sätt som verkligheten blir omöjlig att förändra med biologisk determinism, anser jag att också ett okritiskt framläggande av olikheter mellan könen kan verka i samma riktning om man inte förklarar varför man anser detta. I praktiken får sådana åsikter samma verkan som de särartsdito som stödjer sig på biologin och naturen. Därför har jag valt att även ha med sådana citat i min analys.

I gamla Hertha nämner man inte heller orsaker direkt, men där talar man ändå om sådant som kvinnors naturliga och sanna egenskaper, vilket ger intrycket av essentiell grund. I nya Hertha är man försiktigare. Det är svårare att förstå grunden till uttalanden och åsikter.

Något som finns med i både gamla och nya Hertha är särskilda kompetenser och erfarenheter som social särart. Med detta avser jag sådant som är kvinnligt just utifrån att kvinnor gör det, som till exempel hushållsarbete. Det framstår inte som att skribenterna i varken gamla eller nya Hertha anser att exempelvis förmågan att sköta ett hem skulle vara direkt medfödd. Intrycket är snarare att det en förmåga som har sin orsak i uppfostran och erfarenhet. Det viktiga är dock att även om vissa kompetenser var inlärd så utgick de ändå från en social situation som hade sitt ursprung i antaganden om fysisk och biologisk skillnad. Även rent tillägnade egenskaper blir med detta synsätt en slags särart, då de i praktiken oftast inte tillägnas av det motsatta könet.

## 5.6 Särart över tid

Vad kan man säga om särarten över tid? Den är sig lik i att den anser kvinnan för speciell och viktigt. Att samhället behöver både det manliga och det kvinnliga är slutsatsen man kan dra av min analys. Mänskligheten har två sidor som bör komplettera varandra är en annan. Uppfattningen att mannen dominerar och att det manliga har för stort inflytande tycks också var genomgående för de två perioderna. Det antyds att det moderna samhällets brister kan ha sin orsak i detta och att ett större kvinnligt inflytande skulle kunna täcka dessa. I nya Hertha vidgar man detta synsätt till att även gälla kvinnodominans som till exempel inom barnomsorgen. Det kvinnliga blir dock aldrig så negativt som det manliga, men det framhålls att det är bra att andelen män ökar inom detta område. Man kan förstå att det är positivt om både män och kvinnor finns representerade och båda könen egenskaper och erfarenheter får plats. Den förändrade manssynen har förmodligen sin grund i att samhället förändrats och att tankarna om jämställdhet har vidgats till att även omfatta män.

Vad som skiljer särarten över tid är att vad som anses manligt och kvinnligt har ändrats. Från att främst definieras av områden, som till exempel hemmet eller samhället, har det förändrats till att främst gälla inre egenskaper. Den könsöverskridande verksamhet som många skribenter i Hertha

argumenterar för har fortsatt och lett till att det idag mestadels är accepterat att till exempel män blir förskollärare. Särarten yttrar sig under den senare perioden i ännu mindre grad i vad kvinnor gör. Istället har den mer och mer övergått till att vara en fråga om *hur* man gör något, inte *att* man gör det. Denna tendens finns även att utläsa i artiklarna runt 1920, men är mer tydlig på 1990-talet.

En annan intressant förändring är att även män har fått en särart. Mannen är inte längre norm, utan likställs mer konsekvent med kvinnan som en del av mänskligheten. Det manliga uppfattas också som något speciellt och

## 6. Avslutning

Efter att ha avslutat mitt arbete har jag börjat omvärdera min problemställning något. Genom mitt analysarbete och medvetandet om Carlsson-Wetterbergs och Scotts kritik av uppdelningen i särart – likhet har jag börjat ifrågasätta meningen med att utgå från detta begreppspar. Det utgör visserligen en bra teoretisk utgångspunkt, men kan skapa problem när det ska användas praktiskt. Att utgå från att olika fenomen är antingen eller är inte bra. Verkligheten är sällan svart eller vit. Likadant är det med särart - likhet. Dualismen begränsar analysen från början. Under arbetets gång har det uppkommit problem med att klassificera mina citat. Detta har gjort att jag har fått vidga särartsbegreppet till att även omfatta social särart. Genom arbetet har jag upptäckt många intressanta aspekter av kvinnorörelsen och till viss del fått se hur ett av dess organ, Hertha, utvecklats och hanterat olika frågor.

## 7. Litteratur och källor

### 7.1 Litteratur

Alvesson, Mats & Kaj Sköldbberg (1994), *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Asplund, Johan (1991), *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Korpen.

Berggren, Ann Marie (1987), *Likhet eller särart – harmoni eller konflikt?: en analys av kvinnorörelsens idéer med utgångspunkt i USA under 1960- och 70-talet*. Göteborgs universitet.

Björk, Nina (1996), *Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier* (W & W pocket). Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Boethius, Maria-Pia, Ebba Witt-Brattström & Agneta Stark (1994), *Kvinnors lilla lista*. Stockholm: Norstedt.

Braidotti, Rosi (1994), *Kvinner, miljö og baerkraftig utvikling: mot en teoretisk syntese* (Det alternative bibliotek). Oslo: Universitetsforlaget.

Carlsson-Wetterberg, Christina (1993), "Kvinnors politiska strategier i ett historiskt perspektiv". *Jämställdhetsforskning. Sökljus på Sverige som jämställdhetens förlovade land forskningsrapport 93:5*. Karlstad: Högskolan i Karlstad Jämställdhetscentrum.

Ehn, Billy & Orvar Löfgren (1997), *Kulturanalys*. Malmö: Gleerups förlag.

Faludi, Susan (1992), *Backlash: kriget mot kvinnorna*. Stockholm: Norstedt

Hirdman, Yvonne (1995), "Kvinnor, makt och demokrati". *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion.

Hirdman, Yvonne (1993), "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning". *Genus i historisk forskning*. Lund: Studentlitteratur

Holmberg, Carin (1993), *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg: Anamma förlag.

Johannisson, Karin (1994), *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Stockholm: Norstedt.

Lindén, Claudia & Ulrika Milles (1995), *Feministisk bruksanvisning: essäer*. Stockholm: Norstedt.

Losman, Beata (1993), *Från Eddan till Ellen Key: texter om och av kvinnor från medeltiden till 1900/ valda och kommenterade av Beata Losman*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Smith, Dorothy E. (1987), *The everyday world as problematic: a feminist sociology* (Northeastern series in feminist theory). Boston: Northeastern University Press.

Wikander, Ulla (1999), "Kvinnokultur, skillnader och sociobiologi". *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter*. Stockholm: Norstedt.

Wikander, Ulla (1995), "Kvinnor, krig och industriell rationalisering". *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion.

Manns, Ulla (1997), *Den sanna frigörelsen. Fredrika Bremer-förbundet 1884-1921*. Stockholm: Symposion.

## 7.2 Periodika

Hirdman, Yvonne (1984), "Förr skrämde man med Man-kvinnan... nu hotar man med Kvinno-mannen". *Hertha Jubileumsnummer* 1984: 4, 14-17. Stockholm: Fredrika Bremer-förbundet.

Hedvall, Barbro (1994), "Nyfikenheten och öppenheten själva själen i Hertha". *Hertha* 1994: 4, 16-18. Stockholm: Fredrika Bremer-förbundet.

Scott, Joan W. (1993), "Kvinnor som bara har paradoxer att erbjuda: fransk feminism 1789 – 1945". *Häftet för kritiska studier* 1993: 4, 6 – 17. Fören. Häftet för kritiska studier.

## 7.3 Elektroniska resurser

Fredrika Bremer-förbundet. (2000). *Välkommen*. <http://www.fredrika.org/teser/index.htm>  
Dokumentet laddades ned 2000-04-06

Kvinnohistoriska samlingarna. (2000). *KMG-projekt*. <http://www.ub.gu.se/G/projekt/kmgprojekt.htm>  
Dokumentet laddades ned 2000-06-02

## 7.4 Personlig kommunikation

Sjöstrand, Anna-Karin. (mailto:ak.sjostrand@telia.com). 2000-06-07. Meddelande om medlemsantal i Fredrika Bremer-förbundet. E-post till mottagaren. (Sara.Alriksson@bhs.utb.hb.se).

## 7.5 Källor

*Hertha* 1919 – 1922. Stockholm: Fredrika Bremer-förbundet.

*Hertha* 1991 – 1994. Stockholm: Fredrika Bremer-förbundet.